

РОЗДІЛ I

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА КИТАЙСЬКОГО УРЯДУ В ПЕРІОД РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

УДК 94:323.2+316.422 (510)

Олійник О. М.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИКИ РЕФОРМ І ВІДКРИТОСТІ

Розкрито передумови, сутність, напрями та втілення політики реформ і відкритості в Китаї. Здійснено аналіз основних етапів розвитку цієї політики. Представлено найбільш важливі події у їхніх межах. Висвітлено результати соціально-економічного розвитку Китаю за роки реформ. Зроблено висновок, що завдяки успішному реформуванню країни, «китайська мрія» стає реальністю.

Ключові слова: КНР, реформи, відкритість, продуктивність, розвиток.

Oleh Oliynyk. The Formation and Development of Reform and Openness Policy

The preconditions, essence, directions and measures of implementation of the policy of reform and openness in China are revealed. The author analyzes the main stages of the policy of reforms and openness as well as the most important events within every stage. The results of China's socio-economic development over the years of reforms are highlighted. It is concluded that due to the successful reforms, the «Chinese dream» is becoming a reality.

Key words: PRC, reforms, openness, productivity, development.

Період з середини XIX ст. до проголошення 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки оцінюється в Китаї як «сто років

приниження» і страждань китайського народу, викликаних іноземною інтервенцією і агресією. Майже три десятиліття, починаючи з 1949 р., під керівництвом Голови КНР Мао Цзедуну здійснювались реформи з акцентом на ідеологію, єдність і зміну мислення. Керівники КНР прагнули в найкоротші терміни побудувати комунізм і навіть випередити в цій справі Радянський Союз. Задля цього в країні реалізовувалися різні експерименти на кшталт «великого стрибка» (1958–1962 рр.) і «культурної революції» (1966–1976 рр.). Очікуваних результатів ця політика не досягла, натомість призвела до зубожіння і різкого спаду загальної культури населення. Кількість жертв цих експериментів офіційно досі не встановлена і оцінюється в 40–70 млн осіб.

Після смерті Мао Цзедуну з 1978 р. Китай вступив у нову фазу економічних реформ під керівництвом Ден Сяопіна. Він був одним з перших китайських лідерів, який визнав необхідність здійснення модернізації країни з акцентом на розвиток продуктивних сил. Ден Сяопіна вважають «архітектором китайських реформ». Він підкреслював, що Китай був бідною і відсталою країною, тож якщо його керівництво не вирішить завдання розвитку продуктивних сил, то буде винним перед своїм народом. Він також наголошував, що необхідно довести переваги соціалістичної системи Китаю, суттєво пришвидшити розвиток продуктивних сил і досягти задоволення матеріальних і культурних потреб населення, що постійно зростали. Ден Сяопін підтримав бачення Ху Яобана, що «практика є єдиним критерієм істини» і будь-яка теорія проходить випробування практикою. Під час своїх виступів він постійно підкреслював, що це питання – ідеологічне і політичне – стосувалося майбутнього країни. Тільки практикою можна було підтвердити, наскільки теорія відображала реальну дійсність, чи була вона істиною.

Визначення «практики як критерію істини» мало вирішальну роль у руйнації стереотипів і догматизму. Це призвело до зміни генеральної лінії діяльності керівного апарату і партійних органів КНР. У Китаї було започатковано «рух до розкріпачення ідеології»; практика і реалізм стали основними критеріями оцінки вірності теоретичних настанов та результатів діяльності партійних і державних органів.

У країні відчувалась гостра потреба у вивченні досвіду провідних країн світу та імпорту закордонних технологій. Ден Сяопін був вражений темпами економічного зростання Японії. У 1955 р. національний дохід КНР становив 6,5% від загальносвітового, тоді як у Японії – лише 2,5%. У 1960 р. Японія наздогнала Китай, у 1980 р. її ВВП у 4 рази перевищував ВВП Китаю [1, с. 60]. Успіхи Японії та інших країн спонукали китайське керівництво замислитись над тим, як японці за короткий проміжок часу змогли досягти таких значних успіхів. З метою вивчення іноземного досвіду восени 1978 р. Ден Сяопін відвідав Японію і Сінгапур. Під час перебування в цих країнах, він намагався якомога більше дізнатись про секрети успіху цих країн і запозичити все найкраще, що можна було використати для успішного розвитку Китаю. У Японії Ден Сяопіна в першу чергу цікавило промислове виробництво, тому він відвідував сучасні підприємства, високотехнічні об'єкти, розмовляв з керівниками, інженерами, представниками ділових кіл. Його вразила продуктивність праці японських робітників. У Японії на той час за рік на автомобільному заводі виробляли в середньому 94 автомобілі на одного робітника, тоді як на Чанчунському 1-му автозаводі – лише один [1, с. 60]. Після візиту в Японію Ден Сяопін заявив, що передусім потрібно визнати свою відсталість. Якщо це буде зроблено, то в Китаї з'явиться надія. Наступне – потрібно навчитись переймати досвід і системно вчитись.

У Сінгапурі Ден Сяопін цікавився передусім досвідом залучення іноземних інвестицій. Після відвідання Сінгапуру він зробив висновки, що успіх реформ залежить від повноцінного і ефективного використання іноземного капіталу.

У Японії й Сінгапурі Ден Сяопіна вразило те, як організоване сучасне високотехнологічне виробництво, а також продуктивність працівників. Він заглибився в роздуми над тим, що Китаю потрібно пройти шлях реформ і відкритості. Настав час, коли Китай мав вчитись у передових країн. З 1 липня 1977 р. по 30 червня 1980 р., крім візитів керівників партії та держави, керівники міністерств і комітетів виїжджали за кордон 360 разів, науково-освітні та торгово-економічні делегації – близько 472. Ці поїздки сприяли не тільки посиленню торговельно-економічних відносин. Вони також мали важливе значення для переймання іноземного науково-технічного та управлінського досвіду [1, с. 70].

18 грудня 1978 р. у Пекіні відкрився 3-й пленум 11-го скликання ЦК КПК, який дав старт широкомасштабним економічним перетворенням у Китаї. На пленумі було визначено стратегічний напрямок розвитку країни – перенесення акценту роботи на економічне будівництво, розвиток продуктивних сил, відмову від замкнутості та перехід до відкритості, від консерватизму до реформ. Був визначений основний курс зовнішньоекономічної діяльності – на основі опори на власні сили, на принципи рівноправ'я і взаємовигоди активно розвивати економічне співробітництво з різними державами світу, намагатись перейняти передову техніку та технології. Цей пленум офіційно відкрив новий період в історії Китаю на основі реформ та відкритості.

Новий період історичного розвитку Китаю дав поштовх розвитку наукової активності оскільки саме науці відводилась роль вагомого фактора розвитку країни. Із часом зусилля науковців країни знайдуть своє відображення у формуванні наукової концепції розвитку країни. Чимало наукових досліджень було присвячено стратегії та розвитку країни, зокрема – програмі реформ та відкритості. За часи реформ у країні було підготовлено значну кількість дослідників із проблематики соціально-економічного розвитку Китаю. Серед найбільш відомих науковців варто відмітити Фань Гана, який є одним із найвпливовіших економістів Китаю і головних прихильників проведення реформ у країні. Його коментарі, що проливають світло на позиції китайських лідерів щодо ситуації у світовій економіці, завжди викликають підвищений інтерес. Серед робіт Фань Гана заслуговує на увагу монографія «Зіставлення та синтез трьох сучасних економічних систем» (1990), у якій він проаналізував три основних підходи у сфері економічних досліджень: неокласичний, кейнсіанський та марксистський. Важливою подією в житті країни стала публікація фундаментальної праці вченого «Макроекономіка суспільної власності» (1990), яка була визнана одним із найкращих досліджень опублікованих у Китаї за часи реформ. Важливим напрямом дослідницької діяльності Фань Гана є теоретичний аналіз підсумків економічної реформи в КНР та зіставлення двох моделей переходу до ринку – «поетапної» (Китай) та «радикальної» (Росія та країни Східної Європи) [2].

Заслуговує на увагу також робота Чан Сюцзе «Нова стратегія відкритості» (1989), у якій автор ділиться досвідом із відкриття Китаю зовнішньому світові. У роботі науковець представив обґрунтування необхідності відкриття країни, роз'яснив концепцію стратегічного курсу щодо відкритості, а також здійснив аналіз практики застосування зон відкритості. Важливим є висновок автора щодо політики відкритості. На його думку, відкритість є багатоплановим явищем, що передбачає багатоцільову відкритість різних районів. Такий підхід дозволяє повніше використовувати економічні переваги економічних районів, а відтак і всього економічного потенціалу економіки країни [3].

Важливим для розуміння динаміки та масштабу структурних реформ в економіці Китаю є спільне дослідження науковців із Центру дослідження іноземних інвестицій Академії суспільних наук Китаю Ван Лоліня, Пей Чжанхуна та Лу Шеляна «Іноземні інвестиції в Китаї: структура, динаміка та тенденції розвитку» (2001). У цій роботі представлено ретельний аналіз ролі іноземних інвестицій у реформуванні економіки країни. Автори здійснили періодизацію етапів залучення іноземних інвестицій, представили особливості кожного етапу залучення інвестицій, заходи державної політики, методи та способи залучення іноземних інвестицій. Завдяки іноземному капіталу Китай спромігся залучити сучасні технології, набув досвіду управління сучасними підприємствами, а також отримав вихід на ринки розвинутих країн. Завдяки цілеспрямованій та узгодженій політиці уряду країни із залучення іноземного капіталу та інвестицій Китай став найбільшим реципієнтом іноземних інвестицій у світі. Автори зазначають, що іноземні інвестиції відіграли ключову роль у модернізації промисловості країни [4].

З кінця 1978 р. в Китаї триває глибока та широкомасштабна реформа економічної системи країни, яка пройшла п'ять історичних етапів: 1-й етап (грудень 1978 р. – вересень 1984 р.), 2-й етап (жовтень 1984 р. – грудень 1991 р.), 3-й етап (січень 1992 р. – вересень 2002 р.), 4-й етап (жовтень 2003 р. – жовтень 2011 р.), 5-й етап (з листопада 2012 р.).

1-й етап (грудень 1978 р. – вересень 1984 р.), коли центр реформ був зосереджений на реформуванні села. Значна увага на цьому етапі приділялась реформуванню цін та запровадженню

нового механізму ціноутворення у напрямку поступової відмови від адміністративного встановлення цін до переходу до вільного ринкового ціноутворення. Протягом цього періоду запроваджувався режим системи відповідальності сімей (селян) у рамках системи сімейного підяду на об'єкти сільськогосподарського та підсобного виробництва. Крім того, заохочувалась кооперативна система ведення господарства. Реформатори країни вважали, що кооперативна система господарювання створює базу для поєднання державного планового управління із самостійністю селян. Оплата селян здійснювалась залежно від результатів роботи в різних формах. Водночас у містах переважно проводилась експериментальна робота з реформування підприємств із метою розширення їх прав на господарську самостійність [5, с. 188–192]. На цьому етапі також було розпочато політику відкритості, шляхом створення вільних економічних зон та відкриття 14 приморських портових міст. У 1979 р. Ден Сяопін проголошує концепцію «побудови середньозаможного суспільства» – «*xiǎokāngshèhuì*» (小康社会), зазначаючи, що побудова середньозаможного суспільства є метою китайської модернізації.

2-й етап (жовтень 1984 р. – грудень 1991 р.), коли центр реформ було перенесено в міста. У жовтні 1984 р. відбувся 3-ій пленум ЦК КПК 12-го скликання, на якому було прийнято рішення про реформування господарської системи країни. Основною задачею реформ було визначено таке – вирватися з рамок старої системи, що сковувала економічний розвиток, створити життєдіяльну та життєздатну господарську систему з китайською специфікою. Кінцева ціль реформ полягає в тому, щоб значною мірою сприяти розвитку суспільних продуктивних сил, досягти процвітання та могутності держави, добробуту та щастя народу. На пленумі також було з'ясовано, що соціалістичне планове господарство має спиратись на закон вартості та застосовувати його, що воно також є товарним господарством. Центральною ланкою економічної реформи було визначено підприємство. Існуюча практика взаємовідносин держави та підприємства на принципі «загального казана» видалась недовірливою та неефективною, тому вона має бути припинена. Підприємство має володіти правом на самостійне виробництво та господарювання, має мати власний економічний інтерес та здатне

самостійно господарювати та розвиватись. Впродовж періоду зрости масштаби відкритості економіки зовнішньому світу.

У 1987 р. в Пекіні відбувся XIII з'їзд КПК. У доповіді Чжао Цзяня під назвою «Йти шляхом соціалізму з китайською специфікою» була викладена концепція початкової стадії соціалізму (тривалість якої була визначена приблизно на 100 років), визначена основна лінія «Один центр – два основні моменти» для початкової стадії соціалізму, визначена стратегія здійснення модернізації у три етапи до середини ХХІ-го ст. і поставлені завдання щодо реалізації реформ політичної системи [6].

3-й етап (січень 1992 р. – вересень 2002 р.) позначився тим, що реформи в Китаї вступили в період створення соціалістичної ринкової економіки. У жовтні 1992 року відбувся XIV з'їзд КПК в Пекіні. Голова КНР Цзян Цземінь виступив із доповіддю під назвою «Прискорити процес реформ, розширити зовнішні зв'язки і модернізацію, досягти значніших перемог у будівництві соціалізму з китайською специфікою». У доповіді була узагальнена основна практика і досвід 14-річного здійснення політики реформ і відкритості, було вирішено використовувати всі шанси для прискорення розвитку країни. Була визначена мета реформи економічної системи Китаю – створення системи соціалістичної ринкової економіки. На з'їзді було глибоко викладено теорію Ден Сяопіна про побудову соціалізму з китайською специфікою [7, с. 77–78].

У 1992 р. в Китаї було затверджено космічну програму «Проект 921» щодо здійснення пілотованих космічних польотів.

На 3-му пленумі ЦК КПК 14-го скликання (11–14 листопада 1993 р.) було прийнято «Рішення ЦК КПК щодо деяких питань створення соціалістичної ринкової економіки». У ньому наголошувалося, що соціалістична ринкова економіка нерозривно пов'язана з основами соціалізму. Мета створення системи соціалістичної ринкової економіки полягає в тому, щоб ринок відіграв основну роль при розподілі ресурсів, в умовах макрорегулювання і макроконтролю з боку держави.

15 грудня 1993 р. Держрада КНР прийняла рішення про реалізацію системи фінансового управління з роздільним оподаткуванням. У 1994 році була проведена реформа фінансової системи з введенням роздільного оподаткування в Китаї. З 1995 р. було започаткова-

но реформу порядку переказу фінансових платежів між урядовими установами, і поступово була створена відносно нормована система фінансових платежів між ними. У Китаї в основному була створена фінансова система, що відповідала вимогам соціалістичної ринкової економіки.

25 грудня 1993 р. Держрада КНР прийняла «Рішення про реформу фінансово-банківської системи». Її мета полягає у такому: створенні системи макрорегулювання і макроконтролю Центрального банку, який під керівництвом Держради самостійно проводить валютну політику; здійсненні розділення фінансів, що функціонують на основі державної політики і комерційних фінансів, створенні фінансово-банківської організованої системи, у якій робота державних комерційних банків є головною, вона реалізується через різноманітні фінансово-банківські органи; створенні відкритої фінансово-банківської ринкової системи, дисциплінованої конкуренції і суворого управління [8]. 31 грудня 1996 р. в Китаї почали здійснювати обмін китайського юаня на іноземні валюти. Таким чином в Китаї було започатковано процес трансформації централізованої банківської системи до дворівневої банківської системи відповідно до світової практики. В країні поряд з державними банками було дозволено створювати комерційні банки. Адміністративний розподіл фінансових ресурсів, який здійснювала обмежена кількість державних банків, було припинено. Від тоді кошти надавались підприємствам у формі комерційного кредиту, тобто на платній та зворотній основі. Народний банк Китаю (НБК) почав працювати як центральний банк країни та виконувати типові функції притаманні центральному банку – здійснення монетарної політики та забезпечення стабільності банківської системи країни.

31 січня 1994 р. в Китаї було запроваджено нову систему розподілу податків, суть якої полягає в тому, щоб відповідно до повноважень центрального уряду та місцевих адміністрацій визначити їх відповідні фінансові права та шляхом розподілу податків сформувати систему доходів центральних та місцевих органів влади [9].

11 січня 1994 р. Держрада КНР прийняла «Рішення про подальше поглиблення реформи зовнішньоторговельної системи», мета якої полягає в такому: єдина політика, відкрита економіка, рівноправна конкуренція, самооплатність, бізнес, що поєднує вироб-

ництво і торгівлю, введення комісійної системи, створення відповідного міжнародним економічним загальноприйнятим правилам механізму функціонування. 1 квітня 1996 р. Китай помітно зменшив імпорتنі і експортні митні збори більше як на 4 тисячі типів товарів, загальний рівень митних зборів було знижено до 23%.

У 1994 р. було проведено реформу валютної системи, у результаті якої подвійний режим обмінного курсу було відмінено і встановлено єдиний керований плаваючий режим обмінного курсу юаня на основі ринку [10, с. 88–91]. 1 грудня 1996 р. Китай провів реформу національної валюти юаня. Тим самим було виконано вимогу, викладену у ст. 8 Міжнародного валютного фонду (МВФ), згідно з якою його члени зобов'язуються усунути будь-які обмеження на платежі та перекази за поточними міжнародними валютними операціями, а також не брати участі в дискримінаційних валютних угодах та не вдаватись до практики множинних обмінних курсів. Це стало новим великим кроком у ході реформи системи валютного контролю. Крім того, у країні було запущено міжбанківський грошовий ринок, з метою забезпечення ліквідності для банківської системи [11, с. 88–91].

На XV з'їзді КПК, що відбувся в 1997 р., концепція «побудови соціалізму з китайською специфікою» була офіційно прийнята. На з'їзді політику реформ та відкритості було названо «третьою великою переміною» (після Сінхайської революції 1911 р. і утворення КНР в 1949 р.). У доповіді Голови КНР Цзян Цземіна була представлена теорія власності на початковій стадії соціалізму, зокрема було визначено, що на початковій стадії соціалізму повинна переважати суспільна власність. Водночас необхідно заохочувати розвиток міських та сільських кооперативів, індивідуального та приватного секторів [7, с. 23–25].

У березні 1999 р. в Пекіні відбувся другий пленум 9-го скликання Всекитайських Зборів народних представників. На ньому були скореговані деякі положення Конституції КНР. Було прийнято рішення, що недержавна економіка є важливою складовою частиною ринкової соціалістичної економіки. Це положення значною мірою сприяло розвитку продуктивних сил.

У 2001 р. Китай було прийнято до СОТ. Крім того, протягом цього етапу відбувались інші важливі для економіки країни події,

зокрема: розширення змісту концепції «побудови середньозаможного суспільства», а саме – «всебічно побудувати середньозаможне суспільство», розвиток ринку капіталу, реформа державних комерційних банків, закріплення статусу приватної власності, відміна сільськогосподарського податку, проголошення завдання КПК щодо створення гармонійного соціалістичного суспільства, питання захисту майна, а також прийняття «Концепції наукового розвитку».

КНР було офіційно було прийнято до Світової організації торгівлі 10 листопада 2001 р. в столиці Катару м. Доха на засіданні міністрів торгівлі країн-членів цієї організації. Китаю було потрібно 15 років, щоб стати її членом. Проте вступ до СОТ привів до того, що китайський уряд і підприємства країни зіткнулися з новими проблемами. Тому китайський уряд вніс істотні зміни до стилю своєї роботи, адміністративне управління стало здійснюватися на основі нових законів. Уряд поставив китайським компаніям вимогу підвищити рівень використання технологій і методів управління, прискорити темпи структурного регулювання задля посилення конкурентоздатності китайських підприємств.

На XVI з'їзді КПК, що відбувся в листопаді 2002 р., була висунута мета – створити середньозаможне суспільство в перші 20 років XXI ст. Економісти вважають, що виконання цього завдання під силу для Китаю, і до визначеного терміну в країні буде створено суспільство, яке відрізнятиметься розвиненішою економікою, досконалішою демократією, глибою гармонією в суспільстві, а життя народу стане більш забезпеченим. На з'їзді також було затверджено концепцію «трьох представництв», що стала ідейно-теоретичною основою діяльності КПК на нинішньому етапі. Згідно з концепцією КПК представляє: 1) передові продуктивні сили, 2) передову китайську культуру, 3) корінні інтереси широких прошарків китайського народу. Перше «представництво» надає право приватним підприємцям, капіталістам та бізнесменам вступати до партії [12, с. 91–106].

4-й етап (жовтень 2003 р. – жовтень 2011 р.) розпочався з 3-го пленуму ЦК КПК 16-го скликання, на якому цей етап було визначено як «етап вдосконалення ринкової економіки». Вдосконалення ринкової економіки тривало за такими напрямками: зміна інсти-

туційних механізмів ринкової економіки, що включає провідну роль ринку у сфері розподілу ресурсів, зміцнення життєздатності та конкурентоздатності китайських підприємств, оздоровлення макрорегулювання, вдосконалення адміністративного управління та функцій громадських організацій (громадського сервісу), створення ефективної системи соціального забезпечення в інтересах побудови «середньозаможного» суспільства «сяокан» (小康社会) [13, с. 24–225].

У 2003 р. в Китаї 15 жовтня вперше було запущено перший пілотований космічний човен «Шеньчжоу–5», керований космонавтом Ян Лівей. Протягом польоту, який тривав 21 годину, космічний човен здійснив 14 обертів навколо Землі, після чого здійснив посадку у Внутрішній Монголії. Запуск пілотованого човна засвідчив про високий рівень розвитку китайської науки та космічної галузі. Таким чином, Китай став 3 країною у світі, що запустила пілотований космічний човен. Світове співтовариство високо оцінило цю подію, визнавши досягнення Китаю.

31 січня 2004 р. Держрада КНР оприлюднила «Деякі рекомендації щодо стимулювання реформи і відкритості ринку капіталів і його стабільного розвитку», які пізніше скорочено стали називатися рекомендаціями Держради з дев'яти пунктів. У цьому документі чітко визначено важливе значення всебічного розвитку ринку капіталів Китаю для реалізації стратегічної мети – збільшення в чотири рази валового національного продукту за перші 20 років ХХІ ст.

У 2004 р. було започатковано реформу державних комерційних банків на основі впровадження акціонерної системи. Так, 26 серпня і 21 вересня 2004 р. Банк Китаю і Будівельний Банк Китаю відповідно були реорганізовані на основі впровадження акціонерної системи і перетворилися на державно-холдингові акціонерні комерційні банки [14].

У 2004 р. також було взято приватну власність у Китаї під захист Конституції. 14 березня 2004 р. на 2-й сесії ВСНП 10 скликання була в четвертий раз прийнята поправка до Конституції, у якій було визначено, що приватна власність, придбана законним шляхом, є недоторканною, і що держава поважає і захищає права людини. Це надалі удосконалило політику гарантії приватної власності [15, с. 27].

Важливою подією для розвитку сільського господарства в Китаї стала відміна в 2005 р. сільськогосподарського податку. На 19 сесії ПК ВСНП 10-го скликання, що відбулась у грудні 2005 р. було прийнято рішення про відміну сільськогосподарського податку, що існував у країні більше 2000 років. Починаючи з 2004 р., Держрада КНР вже прийняла ряд пільгових заходів відносно жителів сіл. У 2005 р. було висунуто завдання створення нового соціалістичного села [16].

У 2005 р. Народний банк Китаю запровадив керований плаваючий режим обмінного курсу юаня на основі попиту та пропозиції, що зорієнтований на валютну корзину [17].

29 квітня 2005 р. із санкції Держради КНР Комісія з регулювання ринку цінних паперів КНР оприлюднила документ, у якому повідомлялось про початок експериментальної роботи з реформування права підписки на акції для акціонерів у котируваних компаніях [18].

11 жовтня 2005 р. відбувся другий пілотований політ, який тривав п'ять днів. На борту космічного корабля «Шеньчжоу-6» перебували дві людини – командир полковник Фей Цзюньлун і бортінженер Ні Хайшен.

З 8 по 11 жовтня 2006 р. відбувся 6-й пленум ЦК КПК 16 скликання, на якому було прийнято «Рішення ЦК КПК про деякі важливі питання побудови гармонійного соціалістичного суспільства». У цьому документі КПК вперше у своїй історії чітко висунула положення про те, що створення гармонійного соціалістичного суспільства стало важливим завданням КПК [19].

На завершальному засіданні 5-ої сесії ВСНП 10-го скликання було ухвалено Закон КНР «Про право на майно», який набрав чинності з 1 жовтня 2007 р. У ньому передбачається, що право на майно держави, колективів і приватних осіб, а також інших власників перебуває під охороною закону, на нього не може зазіхати жодна організація чи особа. Закон передбачає різні юридичні заходи, направлені на протидію правопорушенням проти приватного майна громадян [20].

У жовтні 2007 р. відбувся XVII з'їзді КПК, на якому було прийнято рішення про перенесення акценту на соціальну сферу. У своїй доповіді Голова КНР Ху Цзіньтао зауважив, що необхідно створи-

ти систему раціонального і впорядкованого розподілу доходів, щоб люди із середніми доходами склали більшість, поклавши кінець бідності. Для цього потрібно прискорити розвиток соціальної сфери. Ху Цзиньтао також повідомив, що необхідно підвищити прозорість системи розробки рішень і ступінь участі людей при розробці законів, правових норм, що безпосередньо торкаються інтересів людей, також потрібно організовувати відкритий обмін думками. На з'їзді було затверджено «Концепцію наукового розвитку», а також внесено до Статуту КПК. У концепції було зазначено, це важлива стратегічна ідея, якої необхідно твердо дотримуватися і яку необхідно втілювати в життя при будівництві соціалізму з китайською специфікою [21].

25 вересня 2008 р. був запущений космічний човен «Шеньчжоу-7» з екіпажем із трьох осіб – Чжай Чжиган, Лю Бомін, Цзін Хайпен. 27 вересня Чжай Чжиган, одягнений у скафандр китайського виробництва «Фейтянь», здійснив перший в історії КНР вихід у відкритий космос (тривалістю 15 хвилин).

12 травня 2008 р. в м. Венчуань стався великий землетрус силою 8,0 балів за шкалою Ріхтера, який забрав десятки тисяч життів, позбавив мільйони домогосподарств своїх домівок, де вони мешкали поколіннями, та знищив у мить майно, накопичене десятиліттями в результаті кропіткої роботи. Завдяки титанічним зусиллям уряду Китаю та допомозі від іноземних держав і організацій (43,8 млрд юанів) вдалось стабілізувати ситуацію в місті та організувати роботу з ліквідації наслідків землетрусу. Ця подія не вплинула на процес підготовки до Олімпійських ігор [22].

У серпні 2008 р. в Китаї відбулись Олімпійські ігри, які були гарно організовані та проведені на високому професійному рівні. Спеціально до Олімпіади було введено в експлуатацію 37 олімпійських об'єктів (31 – в Пекіні і 6 – поза столицею), найбільш вражаючі серед яких, зокрема: Пекінський національний стадіон «Пташине гніздо», Національний водний центр «Водний куб», Національний палац спорту, Олімпійський баскетбольний стадіон, Олімпійський конгрес-центр. На Олімпіаді блискуче виступили китайські спортсмени, які вибороли 152 медалей із яких золотих – 100, срібних – 22, бронзових – 30. Вдало проведені Олімпійські ігри значно підвищили авторитет Китаю у світі як відповідальної, стабільної та надійної країни.

Вплив світової фінансової кризи все ж таки почав даватись ознаки, і як результат темпи економічного росту в Китаї почали уповільнюватись. Так, рівень економічного росту в 2008 р. вперше за 30 років реформ знизився нижче двозначної позначки до 9,6%.

У розпал світової фінансової кризи Держрада КНР проголосила про масштабну програму стимулювання в розмірі 4 трлн юанів (585 млрд дол. США). Програма стимулювання була зорієнтована на економічне зростання та створення робочих місць, вона передбачала таке: розвиток транспортної інфраструктури, на що пішло 38% програми (1,5 трлн юанів), що були витрачені на будівництво залізниць, доріг, іригації та аеропортів; 1 трлн юанів було витрачено на відновлювальні роботи в регіонах, які постраждали від землетрусу в Сичуані; будівництво недорогого житла, відновлення нетрів та інші проекти мереж соціального захисту; на розвиток сільських районів та розвиток технологій пішло по 370 млрд юанів, що включало будівництво трубопроводів, громадських споруд, підтримку сільськогосподарських робіт, забезпечення безпечною питною водою та переселення кочівників; розвиток було націлено на модернізацію китайського промислового сектору, орієнтуючись на виробництво високоякісної продукції, щоб відійти від старого орієнтованого на експорт і трудомісткого способу зростання; стимулювання енергозбереження та скорочення викидів газу, а також для запровадження проектів в галузі охорони навколишнього середовища, на що було витрачено 210 млрд юанів; 150 млрд юанів було витрачено на підтримку освіти, культури та планування сім'ї. Крім того, програмою стимулювання також було передбачено надання підтримки 10 галузям, включаючи металургійну, автомобілебудівну, текстильну та машинобудівну, пільгове оподаткування та надання споживчих субсидій [23].

Не дивлячись на широкомасштабну програму стимулювання, вплив світової фінансової кризи все ж посилювався, і як результат темпи економічного росту в Китаї почали уповільнюватись.

У 2009 р. уряд Китаю перейшов від жорсткої монетарної політики в 2008 році до помірно м'якої, щоб протистояти несприятливим наслідкам фінансової кризи і стабілізувати економічну ситуацію у країні. Згідно з даними Народного банку Китаю в 2009 р.

обсяг кредитування у країні досяг рекордних 9,59 трлн юанів, що майже вдвічі перевищило показник попереднього року. Уряд також запровадив пільгову політику для заохочення продажів побутової техніки, автомобілів та мотоциклів у сільській місцевості. Більше державних інвестицій надійшло в інфраструктуру, наукові дослідження та державні послуги.

Програма стимулювання уряду зрештою принесла позитивні результати. Так, додана вартість промисловості зросла на 11% у 2009 р., порівняно з роком раніше, роздрібні продажі зросли на 16,9% у річному обчисленні, тоді як інвестиції в основний капітал зросли на 30,1%.

Однак нові заходи уряду Китаю не дали миттєвих результатів, тому в 2009 р. економіка країни ще розвивалась в умовах, зумовлених жорсткою монетарною політикою попереднього року. У країні спостерігалась значна дефляція, рівень споживчої інфляції знизився з 5,9% до 0,7%. Як наслідок зріс курс юаня до долара, з 6,94 до 6,83 юанів за 1 дол. США. Посилення юаня негативно вплинуло на експорт країни, обсяг зовнішньої торгівлі знизився на 13,9% до 2,2 трлн дол., обсяг експорту товарів та послуг за відповідний період знизився на 16,7% і становив 1,25 трлн дол., чистий притік прямих іноземних інвестицій у Китай знизився на 23,6% до 131,1 млрд дол., обсяг чистого притоку портфельних інвестицій знизився на 29,1% до 43,9 млрд дол. У результаті рівень економічного росту у 2009 р., порівняно з 2008 р., знизився на 2,1% і становив 9,4% [24, р. 2].

У рамках пакету податкового стимулювання, прийнятого під час кризи, уряд Китаю збільшив видатки на державну інфраструктуру, пенсії, охорону здоров'я та освіту, а також знизив податки, що стимулювало збільшення закупівель товарів тривалого користування.

13 квітня 2010 р. стався землетрус магнітудою 7,1 балів у повіті Юйшу на півдні провінції Цинхай. У результаті землетрусу щонайменше 2 200 людей загинули, а понад 100 000 залишилися бездомними. На ліквідацію наслідків землетрусу уряд виділив 635 млн юанів, у тому числі 79 млн юанів коштами та 556 млн юанів у формі матеріальної допомоги. Крім того, до країни надійшло 4 349 млрд юанів (637 млн дол.) донорської допомоги, як у формі грошей так, і у формі матеріальної допомоги.

Відповідно до заяви уряду країни роботи з реконструкції об'єктів та інфраструктури постраждалих від землетрусу в повіті Юйшу мали бути завершені протягом трьох років. Центральний уряд країни пообіцяв надати фінансову підтримку на відновлення інфраструктури повіту, зокрема, як дороги, електропостачання та водопровідні установки, а також громадські об'єкти, такі як школи та лікарні.

У травні 2010 р. Міністерство охорони здоров'я Китаю започаткувало програму «ні палінню», якою було передбачено заборону паління в усіх громадських місцях, на робочих місцях та у громадському транспорті до кінця року.

У серпні 2010 р. у повіті Чжоуцзю стався зсув ґрунту, внаслідок якого загинуло 1 156 осіб. Силами Народної визвольної армії Китаю зсув ґрунту вдалось локалізувати, 12 тис. осіб отримали медичну допомогу, 45 осіб було врятовано. Крім того, 808 т вантажу як допомогу було доставлено в район лиха.

У серпні 2010 р. інформаційне агентство «Сінхуа» підписало рамкову угоду з China Mobile Communications Corp., найбільшим світовим оператором мобільного зв'язку, про створення компанії з інтернет-пошукових систем, яка отримала назву Search Engine New Media International Communications Co. Компанія має займатись створенням провідної пошукової системи при активному розвитку інших видів бізнесу, включаючи Інтернет, друковані ЗМІ та рекламу. Створення спільного підприємства було зумовлено політикою уряду щодо забезпечення інформаційної безпеки та просування потужного, здорового та впорядкованого розвитку нової медіаіндустрії Китаю.

Не дивлячись на природні катаклізми, які спіткали країну протягом останніх трьох років, завдяки програмі стимулювання, активній фіскальній політиці та помірної м'якій монетарній політиці уряд країни спромігся відновити економічне зростання, у країні пожвавилась інвестиційна активність та внутрішнє споживання. Здавалось, що складні часи, спричинені світовою фінансовою кризою минули і нарешті, економіка увійде в звичайне русло розвитку. Однак ситуація поза межами Китаю складалась за іншим сценарієм.

У 2010 р. економіка Китаю зросла на 1,2%, порівняно з 2009 р., рівень інфляції споживчих цін зріс до 3,7%, на 30,7% зріс експорт

товарів та послуг до 1,7 трлн дол. США, на 85,9% зріс обсяг чистого притоку прямих іноземних інвестицій і становив 243,7 млрд дол., портфельні інвестиції зросли на 29,2% і склали 57,9 млрд дол. [25, р. 85].

У березні 2010 р. на 4-й сесії Всекитайських зборів народних представників 10-го скликання виступив прем'єр-міністр Вень Цзябао. У своїй доповіді він підвів підсумки розвитку країни в 11-й п'ятирічці (2006–2010 рр.). Було зазначено, що триває ускладнення глобальної фінансової кризи внаслідок поглиблення кризи суверенного боргу в деяких країнах. Як наслідок у цих країнах зріс рівень безробіття та рівень споживчих цін, а також уряди вдалися до протекціоністських заходів. Він також звернувся до Світової організації торгівлі із засудженням протекціоністських заходів, а також закликав до переговорів для досягнення розумних і збалансованих результатів. Вень Цзябао закликав великі країни змінити модель економічного зростання, що характеризується низьким рівнем заощаджень та високим рівнем споживання, а також посилити фінансовий нагляд, щоб стримувати надмірні спекуляції.

Занепокоєння прем'єр-міністра Китаю виправдались. Світова економіка перейшла у небезпечну нову фазу. Глобальна активність ослабла і стала нерівномірною, різко знизилася довіра, а ризики уповільнення зросли. Структурні проблеми, спричинені фінансовою кризою, із якими зіткнулись економіки провідних країн, виявилися ще більш нерозв'язними, ніж очікувалося, а процес розробки та впровадження реформ ще більш складним. Перспективи країн із ринками, що розвиваються, стали більш невизначеними, хоча очікувалось, що зростання залишатиметься досить стійким, особливо у країнах, які здатні протидіяти послабленню зовнішнього попиту без посилення більш жорстких заходів. Ситуація на ринку житла залишалась невтішною, що надалі характеризувалась надлишковою пропозицією та зниженням цін. Очікування щодо зниження цін на сировинні товари, а також глобальний торговельний та капітальний потоки впливали на уповільнення економічного зростання в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються. У результаті світовий економічний ріст в 2011 р. уповільнився на 1,4% до 3,8%, на 6% знизився обсяг торгівлі товарами і становив 6,6%. Економічне зростання в розвинутих країнах уповільнилось на 1,6% і становило

1,6%, рівень безробіття зріс до 8,6%, що на 2,8% перевищив докризовий рівень. Країни, що розвиваються, зазнали подвійного тиску, як із боку уповільнення темпів економічного росту до 6,2% на 1,1% у порівнянні з попереднім роком, так із боку інфляційного тиску. Рівень інфляції у країнах, що розвиваються, зріс у відповідний період на 1,1% і становив 7,2%.

Економічна ситуація у світі в 2011 р. відобразилась на економіці Китаю, зокрема: обсяг ВВП країни знизився на 1,1% до 9,5% у порівнянні з попереднім роком; рівень інфляції споживчих цін зріс на 75,0% до 5,6%; загальний обсяг зовнішньої торгівлі зріс на 22,6%, при цьому обсяг експорту зріс на 17,6% і становив 2 млрд дол., проте його частка по відношенню до ВВП знизилась на 2,2% і склала 26,6%, тоді як обсяг імпорту зріс на 28,6%, в той самий час його частка по відношенню до ВВП зросла на 0,7% і склала 24,2%; обсяг прямих іноземних інвестицій зріс на 14,9% і становив 280,1 млрд дол. [26, с. 72].

В умовах, що склались у світовій економіці та світових ринках, уряд Китаю розпочав перегляд моделі економічного розвитку. Традиційна економічна модель, що базувалась на високому рівні заощаджень, інвестиціях і експорті, була замінена на економічну модель, основу якою становить внутрішнє споживання і попит. При цьому акцент було перенесено на якість зростання та розвитку. Так уряд прагнув вирішити проблеми незбалансованого, нескоординованого та несталого розвитку, які попередня модель розвитку не могла вирішити.

В цих умовах уряд проголосив програму підтримки розвитку публічних послуг, зокрема в таких сферах: освіти, медицини, культури та ін. Освіта, медичне та культурне обслуговування є важливими складовими сучасної індустрії послуг, що мають не тільки важливе значення для покращення якості життя населення і розширення людського капіталу, а й відіграють істотну роль у розширенні споживчого попиту і сприянні оновленню структури споживання.

Вдосконалення освіти є необхідним для трансформації моделі економічного зростання на основі прогресу науки та техніки, а також підвищення якості робочої сили, оскільки трансформація вимагає соціального прогресу та розвитку в усіх напрямках. Задля реалізації концепції наукового розвитку уряд приступив до реалізації

Національного плану реформування та розвитку освіти, що розрахований на коротко- та довгострокову перспективу (2010–2020 рр.).

Державна рада Китаю розробила 11-й п'ятирічний план (2011–2015 рр.) щодо підвищення стандартів та якості медичного сектору, включаючи західні лікарські засоби, традиційну китайську медицину та генетичні лікарські засоби. План також передбачає підвищення стандартів для медичного обладнання та апаратів вітчизняного виробництва, які мають відповідати міжнародним стандартам принаймні на 90%. Згідно з планом до 2015 року всі хімічні та біологічні препарати мали відповідати міжнародним стандартам або наближатись до них, а Китай відіграватиме провідну роль у розробці міжнародних стандартів для виробництва традиційної китайської медицини.

На продовження нових підходів щодо економічної моделі розвитку країни уряд Китаю в вересні 2011 р. оголосив настанови, спрямовані на сприяння розвитку галузі побутових послуг по всій країні, обіцяючи фінансову підтримку та зниження податків. У настановах зазначалось, що індустрія побутових послуг відіграє важливу роль у створенні робочих місць. Це також покращує рівень життя людей та розширює внутрішній попит, допомагаючи коригувати економічну структуру Китаю. У цьому контексті уряд надаватиме пріоритет розвитку галузі побутових послуг, комунальних послуг, послуг з догляду за літніми громадянами та догляду за хворими для задоволення основних потреб сімей. Уряд також закликав ділових людей інвестувати в галузь побутових послуг, щоб розвивати внутрішній ринок побутових послуг.

У наступні роки тривало пришвидшення побудови основи системи публічних послуг та реформування їх ключових галузей, зокрема: освіти, медичної служби та культури, що стало головним завданням для здійснення соціального переходу, орієнтованого на споживання.

1 листопада 2011 з космодрому Цзюцюань стартував космічний човен «Шеньчжоу–8», який через два дні здійснив вперше в історії КНР автоматичне орбітальне стикування із запуском 29 вересня 2011 космічним апаратом «Тяньгун–1», який є прообразом модуля майбутньої китайської космічної станції. Орбітальний модуль «Тяньгун–1» має один стикувальний вузол, а та-

кож обладнання для життя і роботи групи космонавтів протягом 20 діб, термін життя модуля на орбіті – два роки. 14 листопада «Шеньчжоу-8» від'єднався від модуля і здійснив повторне стикування з ним. Таким чином, Китай став третьою після СРСР і США країною, що здійснила автоматичне орбітальне стикування двох космічних апаратів.

5-й етап (розпочався в листопаді 2012 р.). У листопаді 2012 р. відбувся XVIII з'їзд КПК, на якому Сі Цзіньпіна було обрано Генеральним секретарем ЦК КПК, що замінив на цій посаді Ху Цзиньтао. На цьому з'їзді в Статуті КПК вперше було зафіксовано положення про встановлення в КНР «соціалістичного ладу з китайською специфікою». У своїй промові новий Голова КНР зазначив, що необхідно без всяких коливань дотримуватися соціалізму з китайською специфікою і просувати його розвиток у ногу з часом, незмінно поповнюючи його практичні, теоретичні, національні та епохальні риси. Сі Цзіньпін зауважив, що концепція соціалізму з китайською специфікою, як єдине ціле, включає в себе три компоненти, які торкаються шляху, теоретичної основи та ладу. На з'їзді було чітко сформульовано науковий зміст трьох компонентів та їх взаємозв'язок, а також підкреслено, що соціалістичний шлях із китайською специфікою – це шлях до його реалізації, теоретична основа соціалізму з китайською специфікою є керівництвом до дії, а соціалістичний лад із китайською специфікою слугує основною гарантією успіху.

З'їзд також дав відповідь на питання, яким чином досягти нових перемог у справі побудови соціалізму з китайською специфікою в умовах нових історичних обставин. Соціалізм із китайською специфікою є власною справою самого багатомільйонного народу Китаю, тому потрібно активізувати його ініціативність, забезпечити йому статус господаря країни.

Сі Цзіньпін пообіцяв до 100-річного ювілею КПК (відзначається в 2021 р.) повністю побудувати середньозаможне суспільство, а до 100-річчя КНР (яке святкуватимуть у 2049 р.) перетворити Китай у багату, могутню, демократичну, цивілізовану і гармонійну модернізовану соціалістичну державу. На з'їзді також було підтверджено завдання продовжувати надавати центральне місце економічному будівництву та на основі безперервного розвитку економіки скоор-

диновано просувати політичне, культурне та соціальне будівництво [27, с. 7–28].

16 червня 2012 р. Китай із космодрому Цзюцюань за допомогою ракети-носія Changzheng–2F здійснив запуск пілотованого космічного човна «Шеньчжоу–9» із першою жінкою-космонавтом на борту – 33-річною майором китайських ВПС Лю Ян. Крім неї на борту перебували Цзин Хайпен – командир човна, який вже літав у космос, і Лю Ван, відповідальний за стикування «Шеньчжоу–9» з орбітальним модулем «Тяньгун–1». Головним завданням екіпажу було відпрацювання ручного та автоматичного стикування з модулем «Тяньгун–1», що вже перебував на орбіті. Політ тривав понад 10 діб.

29 листопада 2012 р. Голова КНР відвідав виставку «Шлях до відродження», на якій він виступив із доповіддю, в якій дав характеристику історичним здобуткам китайського народу в період нової історії цієї країни. У своїй доповіді він також представив концепцію «китайської мрії», суть якої полягає в здійсненні великого відродження китайської нації [27, с. 47–50].

У 2012 р. тривало зниження росту світового ВВП на 0,6%, знизився обсяг світової торгівлі, уповільнювались темпи інфляції і як наслідок послабився світовий попит. Однак на тлі стагнації світової економіки з'явилися певні ознаки поживлення економічної діяльності, зокрема обсяг світових заощаджень зріс на 2,6% – з 23,3% до 23,9% рівня світового ВВП, рівень світових інвестицій також зріс на 0,6% – з 23,0% до 23,6% рівня світового ВВП.

Ситуація у світовій економіці в 2012 р. вплинула на економіку Китаю. У 2012 р. економічне зростання країни знизилось на 1,7% до 7,8%, суттєво на 3,3% знизився рівень споживчої інфляції з 5,6% до 2,3%, обсяг експорту товарів та послуг зріс у порівнянні з 2011 р. на 10% до 2,2 млрд дол., проте по відношенню до ВВП його частка знизилась на 4,1% з 26,6% до 25,5%, обсяг імпорту за відповідний період знизився на 5,6%, в той самий час його частка до ВВП знизилась на 1,5% з 24,2% ВВП до 22,7%, обсяг прямих іноземних інвестицій знизився на 13,9% з 280,1 млрд дол. до 241,2 млрд дол. [28, р. 65].

У листопаді 2013 р. відбувся 3-й пленум ЦК КПК 18-го скликання, на якому був підведений підсумок 35 рокам проведення політики реформ та відкритості. У доповіді Сі Цзіньпін зазначив, що нині в світі й Китаї тривають великомасштабні глибокі зміни. У процесі

розвитку Китай стикається зі значними суперечностями та викликами, на його шляху зустрічається немало складнощів та проблем. Китай ще недостатньо міцний в галузі науково-технічних інновацій, його галузева структура характеризується нераціональністю, в багатьох сферах донині застосовується екстенсивна модель розвитку, різниця між рівнями розвитку міста та села, так і різних прошарків населення, продовжує зростати. Значно загострилися соціальні протиріччя; накопичилось багато питань, що тісно пов'язані з першочерговими інтересами населення у сферах просвітництва, працевлаштування, соціального забезпечення, медицини, житла, екології, безпеки продуктів харчування, суспільного спокою, дотримання законності та ін. Мало захищені верстви населення відчують значні життєві труднощі. Також у наявності пошесті типу формалізму, бюрократизму, гедонізму і марнотратства. Ситуація з антикорупційною боротьбою надалі залишається достатньо гострою. Для врегулювання цих питань потрібно поглиблювати реформи. З метою подолання кризових явищ, протидії викликам та боротьбі з пошестями на пленумі було розроблено програму заходів щодо їх подолання.

Передбачалось, по-перше, закріпити за ринком основоположну роль у розподілі ресурсів при збереженні державного макроконтролю. Розвиток ринкової економіки соціалістичного типу означає розвиток як ролі ринку, так і ролі уряду. Відповідальність та важлива роль уряду в першу чергу полягає в тому, щоб підтримувати стабільність макроекономіки, зміцнювати та оптимізувати суспільне обслуговування, забезпечувати рівноправну конкуренцію, посилювати контроль та нагляд за ринком, підтримувати ринковий порядок, сприяти тривалому розвитку, активізувати темпи спільного збагачення та виправляти «провали» ринку.

По-друге, КНР мала відстоювати базову економічну систему і вдосконалювати її. З початком проведення політики реформ та відкритості структура власності в Китаї поступово змінювалась, відповідно змінювалась частка суспільного та несупільного секторів економіки. Однак у Постанові пленуму зазначається, що потрібно непохитно розвивати суспільний сектор економіки, відстоювати провідну роль суспільної власності, виявляти провідну роль держсектора та постійно зміцнювати його життєздатність. Державним

підприємствам відводиться роль головної сили у просуванні модернізації та забезпеченні суспільних інтересів народу.

По-третє, передбачалось поглибити реформу фінансово-податкової системи. На пленумі було зазначено, що існуюча фінансово-податкова система не відповідає змінам, які відбулись у суспільстві, а також не сприяє раціональному розподілу прав центрального уряду та місцевих адміністрацій, тим більше вимогам нової економічної моделі. У межах політики щодо реформування фінансово-податкової системи планується здійснити всебічну стандартизацію та відкритість бюджету. Також планується здійснити перерозподіл відповідальності між Центром та місцевими адміністраціями задля забезпечення ефективного виконання функцій суспільного обслуговування як на загальнодержавному, так і на місцевих рівнях. Головна мета цих заходів полягає в тому, щоб затвердити сфери діяльності, реформувати податкову систему, стабілізувати податкові відрахування, досягти прозорості бюджету та підвищити ефективність. Таким чином буде сформована фінансово-податкова система, у якій фінансова міць та сфери діяльності центрального уряду та місцевих адміністрацій будуть міцно пов'язані, що дозволить проявити їх активність.

По-четверте, заплановано вдосконалити механізм інтегрованого розвитку міста та села. Нерівний та негармонійний розвиток міста та села є одним із головних протиріч соціально-економічного розвитку Китаю. Задля виправлення ситуації планується оздоровити структурний механізм та створити нові відносини між промисловістю та сільським господарством, а також між містом та селом, у рамках якого промисловість надаватиме допомогу сільському господарству, місто буде сприяти розвитку села, промисловість та сільське господарство будуть доповнювати одне одного, а місто та села інтегровано розвиватись. Завдяки цьому широкі маси селян зможуть на рівних брати участь у процесі модернізації та користуватись плодами модернізації. Також планується створити однакові умови соціального забезпечення як для міських, так і сільських мешканців. Задля цього планується розробити план рівномірного розподілу ресурсів між містом та селом в галузі обов'язкової освіти, об'єднати систему базового пенсійного та медичного страхування для міських та сільських мешканців, просувати в містах та селах си-

стему прожиткового мінімуму, а також повністю включити городян та селян у систему забезпечення житлом та надання соціальних гарантій.

По-п'яте, передбачається просувати багаторівневий розвиток механізму консультативної демократії. Просування консультативної демократії сприятливе для впорядкування участі народу в політиці, зближенні партії та народу та демократизації політичних рішень. Для цього потрібно розширити консультативні канали, стандартизувати зміст та процедури консультацій, розширити форми консультативної демократії та ін.

По-шосте, поставлено завдання реформувати судову систему та механізм її функціонування. У матеріалах Пленуму зазначено, що існує недовіра до судової системи серед народу, що пов'язано з нераціональністю судової системи та її робочих механізмів. Серед заходів реформування судової системи визначені такі: вдосконалення системи судового контролю; вдосконалення юридичних прав учасників судового процесу, вдосконалення системи відповідальності головного судді та колегіального суду, сувора стандартизація термінів ув'язнення, вдосконалення механізму запобігання помилковим вердиктам, анулювання трудового перевиховання та ін.

По-сьоме, передбачено вдосконалення системи і механізмів боротьби з корупцією. На Пленумі було зазначено, що головною проблемою в боротьбі з корупцією є розрізненість повноважень органів із боротьби з корупцією та нераціональність механізму боротьби з корупцією. У зв'язку з цим планується впорядкувати повноваження органів боротьби з корупцією, запровадити єдину систему керування боротьбою з корупцією, вдосконалити механізм із боротьби з корупцією та ін.

Крім того, на Пленумі були визначені заходи в інших сферах щодо поглиблення реформи, зокрема: вдосконалення системи контролю мережею Інтернет, створення Комітету національної безпеки, вдосконалення системи управління та контролю за державним фондом природних ресурсів, створення центральної керівної групи з всебічного поглиблення реформ. З огляду на глибину та масштаб прийнятих на пленумі рішень він по праву може вважатись історичним, оскільки на ньому були визначені стратегічно

важливі для країни напрями та заходи поглиблення реформ у Китаї [27, с. 97–126].

У 2013 р. ситуація у світовій економіці дещо пожвавилась. Так світовий ВВП зріс на 0,2% до 2,7%, на 1,1% знизився рівень споживчої інфляції з 3,7% до 2,6%, чистий притік світових прямих інвестицій зріс на 4,7% і становив 2,2 трлн дол. Ці результати були досягнуті завдяки узгодженим діям урядів у першу чергу розвинутих країн, які включали заходи фіскальної консолідації як комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію бюджетних видатків, здійснення структурних реформ, збільшення надходжень до бюджету не тільки шляхом змін у системі оподаткування, а й за рахунок стимулювання економіки та бізнесу.

Пожвавлення світової економіки сприяло стабілізації економіки Китаю в нових економічних умовах, хоча ріст ВВП країни знизився на 0,1% до 7,7%, рівень споживчої інфляції залишився без змін на рівні 2,6%, на 9% зріс обсяг експорту до 2,4 трлн дол., хоча його частка по відношенню до ВВП знизилась на 3,5% і становила 24,6%, на 10,5% зріс обсяг імпорту до 2,1 трлн дол., його частка до ВВП знизилась на 3,1% і становила 2,1 трлн дол., обсяг внутрішнього кредитування зріс на 4,5% до 156,3% ВВП країни, при цьому на 4,2% зріс обсяг фінансування приватного сектора – до 134,3% ВВП, на 20,6% зріс обсяг прямих іноземних інвестицій у Китай. У 2013 р. пропорції першої, другої та третьої галузей економіки Китаю почали змінюватися, завдяки чому третя галузь (48,2%) вперше перевершила другу галузь (42,6%) [29, р. 55].

Хоч в економіці Китаю з'явилися ознаки стабілізації, проте стало очевидним, що відновити високі темпи росту вже не вдасться, оскільки ситуація у світовій економіці суттєво змінилась і, головне, світовий попит значно загальмував. В умовах, що склались, уряд Китаю приступив до перегляду параметрів економічного росту.

У 2014 р. економіка Китаю увійшла до так званої «нової нормальності», що характеризується порівняно меншим економічним зростанням, проте більш якісним. Зараз Китай зосереджується на якості, а не на швидкості економічного зростання. «Нова нормальність» має три характеристики: перша – швидкість росту, що поступово переходить від високої до середньо-високої швидкості; друга

– це коригуюча економічна структура, у якій галузі постійно удосконалюються; третя – нова мотивація зростання.

Якість економічного зростання Китаю на початковій стадії програми реформ була дуже низькою, що характеризується надмірними виробничими потужностями і, як наслідок, перенасиченістю продукції. Усі ці фактори також спричинили економічний спад. Крім того, глобальна економічна ситуація в цілому є далекою від ідеальної з великими невизначеностями, які сильно впливають на експорт китайських товарів. Навіть підприємства, які досягли ринкової трансформації, не побачать результатів у короткостроковій перспективі. Більше того, хоча промислові переформатування розпочалися, це не буде «звичайним плаванням». Перебудова неминуче тягне за собою проблеми з роботою, труднощі та тернисту адаптацію. Отже, потрібне терпіння і постійне налаштування.

У виступі на 17-й конференції академіків Академії наук Китаю у червні 2014 р. Голова КНР повідомив, що Китай як ніколи потребує інновації. На його думку, науково-технічні інновації є стратегічною опорою підвищення продуктивних сил та комплексної могутності держави. Модель екстенсивного розвитку, при якій ріст економіки та її масштаби, головним чином, залежить від витрачання ресурсів та інших факторів виробництва. Така модель не може бути стійкою. Якщо в Китаї робити модернізацію на основі екстенсивної моделі, то ресурсів всього світу не вистачить для цього. Альтернативою є перехід до моделі, що заснована на науково-технічних інноваціях, так званій моделі інноваційного розвитку. Для того, щоб здійснити це, потрібно підвищити рівень власних інноваційних здібностей. Він також відзначив, що не можна постійно розраховувати на підвищення рівня науково-технічних результатів країни за рахунок чужих науково-технічних результатів, також не можливо бути додатком технічних досягнень інших країн, в результаті чого можна бути тільки позаду інших країн. Тому у Китаю немає іншого вибору, крім як йти шляхом самостійних інновацій.

Сі Цзіньпін також зауважив, що в Китаї протягом багатьох років існує застаріла недуга – повільне запровадження науково-технічних досягнень у виробництво. Серед проблем – інституційні бар'єри, слабкий зв'язок між ланцюгами інновацій і їх впровадженням у виробництво. Щоб вирішити цю проблему, слід поглибити

реформу науково-технічної системи, викоринити різні ідеологічні перепони і ліквідувати інституційні бар'єри, налагодити відношення між урядом та ринком, сприяти поглибленню поєднання науки і технологій з соціально-економічним розвитком, продовжити шлях від потужної науки та техніки до потужної економіки та держави. Голова КНР акцентував на людському факторі в науці. Він зазначив, «що людина – найважливіший фактор у науково-технічних інноваціях. Справа інновацій закликає творчих людей. Повага обдарованих людей – це древня китайська традиція. Потрібно створити в суспільстві сприятливу атмосферу, активно заохочувати тих, хто готовий сміливо йти до інновацій» [27, с. 166–80].

Іншим важливим напрямком розвитку країни стало питання енергетичної безпеки. У виступі на 6-ому засіданні керівної групи з фінансів та економіки у червні 2014 р. Голова КНР відмітив, що в результаті багаторічного стрімкого розвитку Китай став найбільшим у світі виробником та споживачем енергетичних ресурсів. Однак країна надалі стикається з різними викликами, зокрема, таких, як велике навантаження в попиті на енергію, значні обмеження в постачанні енергоносіїв, серйозні екологічно шкідливі наслідки виробництва та споживання енергії, тотальне відставання в енерготехнічному рівні. Ці виклики створюють загрозу енергетичній безпеці країни.

Для забезпечення енергетичної безпеки були визначені такі заходи. По-перше, необхідно просувати революцію у споживанні енергії, стримувати її нераціональне та марнотратне споживання. Для цього потрібно затвердити концепцію споживання – дотримання принципів економії енергії та прискореними темпами створити суспільство типу економного витрачання енергії. По-друге, потрібно просувати революцію в постачанні енергії та створити багатополюсну систему постачання для забезпечення енергетичної безпеки. Для цього потрібно спиратись на внутрішнє багатополюсне постачання для забезпечення безпеки та створити систему постачання енергії як сукупне забезпечення вугіллям, нафтою, газом, атомною енергією, новою та відновлюваною енергією. У синхронному порядку потрібно посилити будівництво мережі транспортування та розподілу енергії, а також споруд для її зберігання. По-третє, потрібно просувати ескалацію виробничої структури. Враховуючи конкрет-

ні реалії Китаю та міжнародні тенденції на енергетичному ринку, потрібно впритул зайнятися розвитком зеленої низьковуглецевої енергетики. По-четверте, потрібно розвивати ринкові механізми в енергетичній галузі, зокрема: відновити товарну сутність енергоносіїв, створити ринкову структуру та ринкову систему ефективної конкуренції, сформувавши механізм визначення ціни, де визначальну роль відіграватиме ринок, вдосконалити державний енергонагляд та оздоровити юридичну систему з енергоносіїв. По-п'яте, потрібно зміцнити міжнародне співробітництво й досягати енергетичної безпеки в умовах відкритості з максимально ефективним використанням міжнародних ресурсів [27, с. 182–185].

У 2014 р. тривало похвалення світової економіки. Так, світовий ВВП зріс на 0,1% до 2,8%, рівень світової споживчої інфляції знизився на 0,3% – з 2,6% до 2,3%, рівень світових прямих іноземних інвестицій знизився на 13,6% – до 1,9 трлн дол. Водночас в Китаї тривало зниження економічного зростання. У 2014 р. ріст ВВП країни знизився на 0,4% до 7,3%; рівень інфляції за рік не змінився і становив 2,6%; обсяг притоку чистих прямих інвестицій знизився на 7,8% і становив 268,1 млрд дол.; на 4,2% зріс обсяг експорту і становив 2,5 трлн дол.; на 4,7% зріс обсяг імпорту і склав 2,2 млрд дол.; на 11,6% зріс обсяг внутрішнього кредитування і становив 167,9% ВВП. У тому числі обсяг фінансування приватного сектора зріс на 6,4 % і становив 140,7% ВВП. Протягом року продовжувалося зниження частки експорту на 1% й імпорту на 0,6% до ВВП, що склало відповідно 23,6% і 21,5% [30, с. 55].

У 2014 р. Китай прийняв «Стратегічну програму будівництва Економічного поясу Шовкового шляху та Морського шовкового шляху 21-го століття», яка отримала назву «Один пояс, один шлях» (BRI, Belt and Road Initiative, One Belt One Road). У 2015 р. було проголошено документ «Перспективи та дії щодо сприяння спільному будівництву економічного поясу Шовкового шляху і Морського шовкового шляху ХХІ століття». Ця подія викликала широкий міжнародний резонанс.

Задля зміцнення міжнародного співробітництва в рамках BRI уряд Китаю вдався до реалізації концепції фінансової інтеграції в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». Так у червні 2015 р. у Пекіні відбулась церемонія підписання «Угоди про створення

Азійського банку інфраструктурних інвестицій (АБІІ)», у якій взяли участь представники 57 країн-засновників. Така велика кількість учасників створення АБІІ є великим успіхом Китаю та його важливим кроком на шляху до перетворення країни у відповідального та конструктивного члена міжнародної спільноти. Відповідно до цієї угоди статутний капітал АБІІ становить 100 млрд дол., який ділиться на 1 млн акцій вартістю 100 тис. дол. кожна. При цьому частка Китаю у статутному капіталі становить 29,78 млрд дол., що складає 30,34% від загальної суми. Таким чином Китай є найбільшим власником акцій АБІІ [31].

30 листопада 2015 р. МВФ проголосив, що нарівні з англійським фунтом, євро, японською єною та американським доларом як п'ята резервна валюта китайська національна валюта женьмінбі (китайський юань) буде включена до валютної корзини СПЗ (спеціальні права запозичення). МВФ вперше за всю історію існування розглянув національну валюту нового економічного суб'єкта як світову резервну валюту. Завдяки цьому статус китайського юаня значно зріс, а роль Китаю в світових економічних процесах посилилась [32].

У грудні 2015 р. під час роботи Центральної робочої конференції з економічних питань центральним питанням, що розглядалось, було питання «нового нормального стану», так званої «нової нормальності». Результати розвитку Китаю в 2013 і 2014 рр. підтвердили перехід економіки країни до нового нормального стану, який у першу чергу характеризується уповільненням темпів економічного зростання і структурними змінами в економіці Китаю. Світове співтовариство визнало цей факт на основі комплексного розвитку світової економіки, особливостей поетапного розвитку китайської економіки та їх взаємодії. Саме ці три тенденції і склали контекст «накладення трьох періодів». З'ясування суті «накладення трьох періодів» та «нової нормальності» дозволяє прийти до висновку, що потрібно повністю відмовитись від ідеї стимулювання нового швидкого росту з використанням старої логіки, старого мислення та старих методів. Пошук нових стимулів розвитку економіки в рамках «нової нормальності» дозволить розкрити значний потенціал та переваги економіки Китаю, сприятиме також прискоренню трансформації моделі економічного

розвитку, врегулюванню структури економіки та культивуванню нових стимулів економічного росту.

Трансформація до «нової нормальності» вимагатиме зміни акцентів політики в різних сферах, визначених урядом країни. По-перше, для стимулювання розвитку потрібно приділяти більше уваги підвищенню якості та ефективності економічного розвитку. По-друге, для досягнення стабільного економічного росту слід більше уваги приділяти структурним реформам у сфері економіки. По-третє, для ефективного здійснення макрорегулювання та макроконтролю потрібно приділяти більше уваги напрямку ринкового розвитку та соціально-психологічних очікувань. Для цього потрібно чітко розуміти мотиви споживачів та інвесторів. Це є важливим чинником оцінки соціальної психології та оцінки ринків. По-четверте, для зміни структури виробництва потрібно більше уваги приділяти ліквідації непотрібних підприємств і створенню нових. Для цього важливо виявляти роль інновацій як найважливішої рухомої сили розвитку, прискорено здійснити прорив у ключових технологіях, підвищити продуктивність праці та рентабельність інвестиційного капіталу. По-п'яте, для стимулювання урбанізації потрібно більше звертати уваги на те, що в центрі всіх процесів знаходиться людина. По-шосте, для стимулювання регіонального розвитку потрібно більше уваги звертати на баланс між населенням та економікою, з однієї сторони, а також ресурсами та довкіллям, з другої. По-сьоме, для захисту екології потрібно більше уваги приділяти реформуванню «зеленого» виробництва та способів споживання. По-восьме, для забезпечення та покращення життєвого рівня народу потрібно звертати увагу на адресну допомогу визначеним групам населення, які знаходяться у складній життєвій ситуації. По-дев'яте, при розподілі ресурсів потрібно приділяти більше уваги провідній ролі ринку в цьому процесі.

По-десяте, для розширення відкритості зовнішньому світу потрібно приділяти більше уваги просуванню відкритості на високому рівні у двох напрямках. Це означає, що потрібно слідувати стратегії взаємовигідної та взаємовиграшної відкритості, дотримуватись принципів скоординованості внутрішнього та зовнішнього попиту, збалансованості експорту та імпорту. Необхідно також однаково важливе значення надавати залученню капіталу, технологій та інте-

лекту, брати активну участь в глобальному економічному управлінні, забезпечувати народ соціальними благами, а також розширювати голос Китаю в розробці політики з глобального управління.

Реалізація визначених акцентів політики уряду в здійсненні структурних реформ сприятиме ефективному трансформуванню економічної моделі в умовах «нової нормальності» [33, с. 346–354].

Протягом періоду з 2015 по 2017 рр. у Китаї спостерігалась стабілізація економічного розвитку в умовах «нової нормальності», середній рівень економічного росту у країні становив 6,8%, середній рівень споживчої інфляції склав 1,7%, середній обсяг експорту склав 2,3 трлн дол., проте надалі тривало зниження його частки по відношенню до ВВП з 21,4% в 2015 р. до 19,9% в 2017 р., середній обсяг імпорту країни склав 2 трлн дол., проте його частка по відношенню до ВВП залишилась без змін. Стабілізація економіки в умовах «нової нормальності» призвела до зниження рівня доходу, що своєю чергою призвело до зниження обсягів прямих іноземних інвестицій. Так, чистий притік іноземних інвестицій із 2015 р. по 2017 р. знизився на 31,5% з 242,5 млрд дол. США до 166,1 млрд дол. США, незначно зріс обсяг внутрішнього кредиту, його частка відносно ВВП з 2015 р. по 2017 р. зросла лише на 3,8% – з 153,2% до 157% [34, р. 11]. Стабілізація економіки Китаю в умовах «нової нормальності» зовсім не означала, що питання трансформації до нової економічної моделі завершено. Питання якості росту і надалі залишались найважливішим питанням для Китаю.

У жовтні 2017 р. відбувся XIX з'їзд КПК. Голова КНР Сі Цзіньпін присвятив свою доповідь завданню побудови всебічного середньо-заможного суспільства в Китаї. Він зазначив, що Китай перебуває на завершальній стадії побудови всебічного середньо-заможного суспільства. Впродовж всього періоду з часу проголошення задачі побудови такого суспільства на XIII з'їзді в 1987 р. керівництво узгоджено здійснювало чотирьохаспектну стратегічну концепцію розвитку – всебічна побудова середньо-заможного суспільства, всебічне поглиблення реформ, всебічне забезпечення верховенства закону в державному управлінні та всебічне зміцнення внутрішньопартійного управління.

Сі Цзіньпін також підвів підсумки розвитку Китаю за період з 2012 р. по 2017 р., з часу проведення XVIII з'їзду КПК. Він відзна-

чив, що завдяки неухильному втіленню в життя нової концепції розвитку, рішучого виправлення неправильних поглядів на розвиток і трансформацію моделі розвитку вдалось досягти безперервного підвищення якості та ефективності розвитку. Китайська економіка зберігає середньовисокі темпи зростання, утримуючи одну з лідируючих позицій серед провідних країн світу. За показником ВВП, що зріс з 54 трлн юанів у 2012 р. до 80 трлн юанів у 2017 р., Китай міцно зайняв друге місце у світі, внесок Китаю в зростання світової економіки перевищив 30%. Поглиблювалася структурна реформа у сфері пропозиції, безперервно оптимізувалася економічна структура. Бурхливий розвиток отримали цифрова економіка і інші нові виробництва, прискореними темпами йшло будівництво інфраструктури, в тому числі високошвидкісних залізниць, автомагістралей, мостів, портів і аеропортів. Впевнено здійснювалася модернізація сільського господарства, зерновирощуючі потужності досягли 600 млн тонн. Середньорічний приріст коефіцієнта урбанізації країни склав 1,2%, понад 80 млн чоловік селян мігрували до міста. Зросла скоординованість регіонального розвитку, помітні результати в реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» («一帶一路»), узгоджено триває розвиток регіону Пекін – Тяньцзінь – Хебей та економічного поясу вздовж річки Янцзи. Активно реалізовувалася стратегія стимулювання розвитку за рахунок інновацій, величезні успіхи були відзначені в роботі над створенням держави інноваційного типу, зокрема, досягнуті найважливіші результати науково-технологічної діяльності, такі як космічні лабораторії серії «Тяньгун» («天宫»), батискаф «Цзяолун» («蛟龙»), радіотелескоп «Тяньянь» («天眼»), супутник для зондування частинок темної матерії «Укун» («悟空»), експериментальний супутник квантового зв'язку «Моцзи» («墨子»), великі літаки і т.д. Поступово удосконалювалася нова система економіки відкритого типу, Китай міцно зайняв лідируючі місця у світі за обсягами зовнішньої торгівлі, інвестицій за кордон і валютних резервів. Динамічне і впевнене стимулювання всебічного поглиблення реформ дозволило рішучим чином усунути структурні та інституційні недоліки практично у всіх галузях.

Усебічно втілювалася в життя концепція розвитку, у якій народ займає центральне місце, був реалізований великий комплекс захо-

дів щодо поліпшення життя населення, що значно зміцнило в народі почуття здобуття. Вирішальні зрушення відбулися в інтенсивній боротьбі з бідністю, зокрема, понад 60 млн чоловік нужденного населення гарантовано позбулися бідності, коефіцієнт бідності знизився з 10,2% до рівня нижче 4%. Ситуація із зайнятістю продовжувала поліпшуватися, середньорічне зростання нових робочих місць у містах та селищах склало понад 13 млн місць. Темпи зростання доходів міського і сільського населення перевищили темпи зростання економіки, група населення із середнім рівнем доходів продовжувала збільшуватися. В основному була створена система соціального забезпечення, що охоплює як міське, так і сільське населення.

До розвитку екологічної цивілізації було докладено максимальних зусиль. Прискорилося формування інституційної системи екологічної цивілізації. Ефективна робота з всебічної економії ресурсів дозволила значно знизити інтенсивність витрат енергоресурсів. Успішно реалізовувалися найважливіші проекти щодо захисту і відновлення екології, продовжувала підвищуватися лісистість країни. Китай розробляв напрями міжнародного співробітництва в галузі реагування на кліматичні зміни, він став важливим учасником глобального екоцивілізаційного будівництва, та робить свій внесок в цю справу.

Поряд з успіхами, досягнутими країною за останні 5 років, Сі Цзіньпін представив недоліки, труднощі та виклики, основні з яких він виокремив такі: не вирішено деякі гострі проблеми, зумовлені нерівномірністю і неповнотою розвитку, невисокими залишаються якість та ефективність розвитку, недостатньо потужним є інноваційний потенціал, необхідно підвищення рівня реального сектору економіки, складні довгострокові завдання треба вирішити в галузі захисту екології. Для вирішення цих проблем потрібно продовжувати втілювати концепцію наукового розвитку, узгодженого, зеленого, відкритого і загальнодоступного розвитку. Керівництво країни надалі стимулюватиме синхронний розвиток індустріалізації нового типу, інформатизації, урбанізації і модернізації сільського господарства, активно братиме участь у процесі економічної глобалізації, розвиватиме відкриту економіку більш високого рівня і безперервно нарощуватиме економічний потенціал та сукупну національну міць Китаю [35].

Результати економічного розвитку Китаю в 2018 р. засвідчили продовження тенденції «нової нормальності», яка склалась протягом останніх років, починаючи з 2015 р., хоча в той самий час з'явилися ознаки певної активізації економічної активності. Економічний ріст в Китаї в 2018 р. порівняно з 2017 р. знизився на 0,1% з 6,7% до 6,6%; рівень споживчої інфляції зріс на 1,2% з 2,2% до 2,4%; обсяг зовнішньої торгівлі зріс на 13% до 5,2 трлн дол. США, хоча її частка до ВВП зросла лише на 0,1% до 38,2%, при цьому обсяг експорту зріс на 12,5% до 2,7 трлн дол., хоча його частка до ВВП знизилась на 0,4% до 19,5%. У свою чергою імпорт зріс на 13,6% до 2,5 трлн дол., хоча його частка до ВВП зросла на 0,5% до 18,7%, значно, на 41,7% зріс обсяг чистого притоку іноземних інвестицій з 166,1 млрд дол. до 235,4 млрд дол. У той самий час обсяг внутрішнього кредиту зріс на 4,1% – до 161,1% ВВП [36, р. 58].

Зростання обсягу іноземних інвестицій в економіку Китаю свідчить про зростання довіри з боку іноземних інвесторів до економічної політики, яку здійснює керівництво Китаю, та до країн в цілому.

1 жовтня 2019 р. китайський народ святкував знаменну історичну подію – 70 років із нагоди утворення Китайської Народної Республіки (КНР). Увага до цієї події також була прикута і з боку всього світу. У цей день у Пекіні пройшов урочистий військовий парад на честь 70-річчя утворення Китайської Народної Республіки. Парад відкрився 70 пострілами з гармат, що символізувало 70-річчя КНР. Голова КНР Сі Цзіньпін об'їхав вишиковані до параду війська на спеціальному автомобілі китайського виробництва «Хунці» («紅旗» «Червоний прапор») і привітав воїнів.

Голова КНР виступив з промовою з нагоди 70-ї річниці утворення Китайської Народної Республіки. У своїй промові він нагадав, що сімдесят років тому в цей день тодішній очільник країни Мао Цзедун урочисто оголосив тут всьому світу про утворення КНР, і китайський народ «піднявся». За його словами, утворення КНР докорінно змінило ту жалюгідну долю, на яку був приречений китайський народ, у бідності й убогості протягом 100 років. Саме тоді китайський народ встав на шлях великого відродження.

Підводячи підсумок розвитку Китаю, Сі Цзіньпін підкреслив, що китайський народ за 70 років завдяки своїм зусиллям і бороть-

бі зміг досягти успіхів, які здивували світ. Сьогодні соціалістичний Китай велично процвітає і підноситься, непохитно стоячи на Сході світу, ніякі сили не можуть похитнути статус великої країни як світової держави, нікому не під силу зупинити згуртований рух всіх китайських народностей, єдиної китайської нації на шляху до світлого майбутнього.

За останні 70 років рівень життя китайського народу значно покращився. Китай вивів 850 мільйонів людей з бідності, знизивши рівень бідності у країні з 97,5% у 1949 р. до 1,7% у 2018 р., і це становить понад 70% від загального скорочення бідності у світі. До 2020 року Китай досягне першої столітньої мети – побудувати всебічне середньозаможне суспільство. До того часу 1,4 мільярда населення Китаю повністю позбудеться бідності та встановить новий орієнтир у великій справі людського розвитку [37].

У період із 1978 р. по 2017 р. ВВП Китаю збільшився в 22,8 рази, з 367,9 млрд юанів до 82,7 трлн юанів. Валовий національний дохід на душу населення збільшився з 200 дол. в 1978 р. до 8 690 дол. в 2017 р., що перевищує рівень країн із рівнем доходу вище середнього. Наявний дохід на душу населення міських і сільських жителів зріс відповідно з 343 юанів та 134 юанів у 1978 р. до 36 396 юанів та 13,432 юанів відповідно у 2017 р. У 2017 р. національні споживчі витрати на душу населення становили 18 322 юанів, що в 18 разів більше порівняно з 1978 р., що відповідає реальному зростанню 7,8% на рік з урахуванням інфляції. Значення індексу людського розвитку в Китаї (ІЛР) значно зросло з 0,423 в 1980 р. до 0,752 в 2017 р.

З 1978 р. по 2017 р. зайняте населення Китаю збільшилося з 401,52 млн до 776,4 млн осіб. Середньорічний приріст зайнятого населення становив 9,61 млн осіб, швидше, ніж загальний приріст населення. Починаючи з 2003 року, коли було запроваджено повну статистичну систему в Китаї, щорічне збільшення нових робочих місць у міських районах становило 11,78 млн осіб, а зареєстроване міське безробіття протягом багатьох років було низьким, при цьому рівень обстеженого безробіття був нижчий за середній показник у світі. Середньорічний дохід працівників у містах збільшився з 615 юанів у 1978 р. до 7621 юанів у 2017 році, що відповідало щорічно збільшенню на 7,7% у реальному виразі. Сьогодні право на винагороду за працю, право на відпочинок та дозвілля, право на охорону

праці, особливе право жінок-робітниць та право на участь в управлінні бізнесом в Китаї захищаються законом [13].

Останні 40 років у Китаї були помітними поліпшенням житлових умов. У 2017 р. площа на душу населення міських жителів становила 36,9 кв. м, порівняно з 6,7 кв. м у 1978 р., а сільських жителів – 46,7 кв. м, що майже в 6 разів перевищує 8,1 кв. м в 1978 р. Держава визначила вирішення проблеми з житлом для бідних сімей як пріоритетне. З 2008 по 2017 рр. були виділені державні субсидії для будівництва 64 млн житлових приміщень у міських районах, а перепланування зруйнованих територій допомогло 100 млн людей переїхати з нестандартного житла до нових квартир. На кінець 2017 р. понад 35 млн людей, що перебували у складних обставинах, переїхали в державні орендні житлові приміщення, а понад 20 млн бідних людей отримали державні субсидії на оренду [38].

Ці висновки голови КНР базуються на здобутках, які Китай досяг за роки політики реформ і відкритості. Так виробництво зерна в Китаї з 1949 р. по 2018 р. зросло в 5,8 раз із 113,2 млн т до 657,9 млн т. У останні роки Китай став найбільшим у світі виробником зерна, м'яса, арахісу та чаю, другим за величиною виробником ріпаку та третім за величиною виробником цукрової тростини. Китай годує приблизно 20% населення світу, використовуючи менше 10% ріллі, гарантуючи основне право на існування, покінчивши з голодом та покращуючи харчування [39, с. 487–509].

Китай досяг значних результатів у реформуванні системи науки та освіти, що дозволило створити сучасну інноваційну систему в країні та перейти до інноваційної моделі розвитку країни. Сьогодні інновації є рушійною силою економічного зростання Китаю, що дозволило йому здійснити великий стрибок і обігнати конкурентів. Одним із вагомих інструментів стимулювання інновацій з боку китайського керівництва є програмування науково-технічного розвитку країни (R&D) та його фінансова підтримка. Починаючи з 2000 р., темпи зростання витрат на R&D перебільшували темпи зростання ВВП. У 2016–2017 рр. витрати Китаю на R&D становили 20% від світових. Кількість персоналу, задіяного в R&D, становила 30% від світової кількості. Загальний обсяг витрат на R&D становила 2,1% ВВП, із яких 75% припадає на підприємства. У 2017 р. загальна кількість наукових робіт у Китаї зросла на 70% у порівнянні

з 2012 р., що дозволило йому зайняти 2 місце у світі. Китай вперше перевершив Німеччину та Великобританію за рівнем цитування міжнародних наукових публікацій і зайняв 2 місце у світі. За даними Інформаційного центру історичних документів Академії наук Китаю, у порівнянні з періодом 2007–2012 рр., кількість наукових публікацій Китаю, що включені до системи індексу наукового цитування (SCI), за період 2012–2016 рр. зросла з 622 тис. до 1 245 млн, поступившись лише США [40].

За період реформ Китай перейшов від копіювання іноземних технологій та обладнання до виробництва власних сучасних. Сьогодні Китай виробляє 38% всього світового обладнання.

Протягом останніх 40 років у Китаї стабільно вдосконалювалася мережа громадського транспорту Китаю, що забезпечило потужну підтримку економічному та соціальному розвитку країни, а також більшу зручність та безпеку для населення. На кінець 2017 р. залізнична мережа в Китаї зросла до 127 000 км, що на 150% більше порівняно з 1978 р., а швидкісна залізниця досягла протяжності в 25 000 км, що становить понад 60 % загальної швидкісної залізниці у світі. Швидкісні та інші залізничні лінії утворюють розгалужену мережу пасажирського транспорту, що охоплює всі столиці провінцій країни. На кінець 2017 р. дорожня мережа Китаю збільшилася до 4,77 млн км, що на 440% більше ніж у 1978 р., включаючи швидкісні дороги протяжністю 136 000 км. Щільність доріг зросла більш ніж у п'ять разів від початку реформи до 49,72 км / 100 кв. км. Кожен повіт Китаю сьогодні має доступ до доріг. Триває постійне вдосконалення сільської транспортної мережі. Сьогодні дороги з'єднують 99,99% міст та селищ країни. Починаючи з 2001 року, впроваджуються програми відновлення небезпечних мостів та посилення безпеки дорожнього руху, захисту населення та попередження дорожньо-транспортних катастроф. За допомогою цих програм для кращої безпеки громадського транспорту було оновлено 39000 мостів на дорогах на рівні міст та вище, 660 000 кілометрів доріг із високою небезпекою та 31 000 кілометрів доріг, схильних до катастроф [41].

За роки реформ в Китаї було суттєво збільшено доступ громадян до медичних послуг протягом усього життєвого циклу, що прискорило поступ до здорового Китаю. Тривалість життя в Китаї

зросла з 67,8 років у 1981 р. до 76,7 років у 2017 р., що перевищує середній показник у світі 72 роки. Рівень материнської смертності знизився з 94,7 випадків на 100 000 населення у 1989 р. до 19,6 випадків на 100 000 населення у 2017 р., а рівень дитячої смертності знизився з 50,2 випадків на 1000 народжених у 1991 р. до 6,8 випадків на 1000 народжених у 2017 році, що засвідчило дострокове виконання обох цілей розвитку тисячоліття ООН. Сьогодні в Китаї існує система охорони здоров'я на рівні громади, яка охоплює міські та сільські райони. Кількість закладів охорони здоров'я зросла до 987 000 у 2017 році, що збільшилося на 480% порівняно з 1978 р. При цьому кількість медичних працівників зросла на 260% до 8,98 млн у 2017 році [42].

За роки реформ Китай сформував систему соціальної допомоги, яка включає: доплати на проживання, допомогу та підтримку людям, що перебувають у надзвичайних труднощах, допомогу у стихійних лихах, медичну допомогу, допомогу на житло, допомогу в освіті, допомогу у працевлаштуванні та тимчасову допомогу. Сьогодні система забезпечення існування функціонує по всій країні. Для цього також прийнято «Положення про забезпечення прожиткового мінімуму для міських жителів та тимчасові заходи щодо соціальної допомоги». На кінець 2017 р. в 37 494 містах, селищах та мікрорайонах було створено агентства із соціальної допомоги, у яких працювало 104 673 штатних та позаштатних працівників – у середньому 2,6 працівників на одиницю. Станом на вересень 2018 р. за рахунок виплат прожиткового мінімуму в Китаї проживало 46 199 000 осіб, що включали 10 688 000 міських жителів, які отримували в середньому 575 юанів щомісяця, та 35 511 000 сільських жителів, які отримували в середньому 4 754 юанів щорічно. Усі норми виплат на проживання в сільській місцевості на рівні округу дорівнюють або перевищують національну межу бідності. У 2017 р. медичну допомогу було надано 91 381 000 громадянам, у вигляді прямої оплати медичної послуги допомогу отримали 35 171 000 осіб та як субсидії для малозабезпечених людей, які приєдналися до базової системи медичного страхування, допомогу отримали 56 210 000 осіб. У період із січня по вересень 2018 року було надано тимчасову допомогу 5 658 000 особам, що в середньому становить 1 669,4 юанів на особу, що звернулася за допомогою.

За роки реформ Китай побудував найбільшу за масштабом систему соціального забезпечення, яка охоплює найбільше населення світу, підвищивши світовий рівень охоплення соціальним забезпеченням на 11%. Станом на червень 2018 року 925 млн громадян Китаю були охоплені базовим пенсійним страхуванням, 191 млн. осіб – страхуванням на випадок безробіття та 230 млн осіб – страхуванням від виробничих травм. Система медичного страхування Китаю, яка забезпечує базове медичне страхування міських жителів, а також медичне страхування сільського населення нового типу охоплює понад 1,3 млрд людей. Загалом 1,15 млрд осіб мають картки соціального страхування, що становить 82,81% населення країни. Китай всебічно вдосконалює свою систему соціального забезпечення на основі економічного та соціального розвитку. З 2005 р. триває щорічне підвищення пенсій пенсіонерам. Субсидії на душу населення на основне медичне страхування для міських та сільських жителів зросли з 240 юанів у 2012 р. до 490 юанів у 2018 р. У Китаї набирає розвитку система надання соціальних послуг через Інтернет-технології. У 2016 р. була офіційно запущена система, яка передбачає за допомогою картки соціального страхування оплачувати у режимі реального часу медичні витрати на лікування за межами провінції, де пацієнт зареєстрований [43].

Китай доклав великих зусиль у здійсненні модернізації освіти та гарантуванні рівного доступу до освіти для всіх громадян. Державні витрати на освіту мають становити не менше 4% ВВП. З 2012 по 2017 рр. національні витрати на освіту склали близько 21 трлн юанів. Рівень національної освіти значно покращився: середні терміни навчання в школах для осіб віком від 15 років зросли з 5,3 р. в 1982 р. до 9,6 р. у 2017 р.; показник для населення працездатного віку досяг 10,5 років.

Значний прогрес досягнуто у дошкільній освіті. У 2017 р. загальна кількість дитячих садків становила 255 000, що збільшилося на 55,5% порівняно з 1978 р., при цьому показник зарахування дорівнював 79,6%. Законом «Про загальнообов'язкову освіту» було продовжено обов'язкову освіту до дев'яти років. У 2017 р. в Китаї було 219 000 загальнообов'язкових державних шкіл, у яких навчалось 145 млн учнів, при цьому показник зарахування дітей початкового шкільного віку становив 99,91%, показник зарахування шко-

лярів середнього шкільного віку – 103,5%, а рівень завершеності обов'язкової освіти – 93,8%. Можливість для обов'язкової освіти в Китаї досягла середнього рівня країн із високим рівнем доходу. У 2017 році в Китаї налічувалось 24 600 старших шкіл, де навчались 39,71 млн школярів, що на 21,67 млн більше порівняно з 1978 роком. Частка школярів, які вступають до середньої школи, становила 94,9%, що на 54% більше порівняно з 1978 р., а показник зарахування школярів старшого шкільного віку становив 88,3%, що перевищує середній рівень країн із середнім та високим рівнем доходу (86,7%). У 2017 році у країні було 2913 університетів, у яких навчалось 37,79 млн студентів, що представляє собою загальний рівень зарахування 45,7% населення коледжського віку [44].

Протягом останніх чотирьох десятиліть Китай включив питання екологічного прогресу до національної стратегії розвитку та активізував зусилля в галузі управління навколишнім середовищем, створюючи таким чином умови для покращення навколишнього середовища та ефективно захищаючи екологічні права людей. Перший у Китаї екологічний закон – «Про охорону навколишнього середовища» був прийнятий у 1979 р. Захист навколишнього середовища вперше був включений як важлива частина плану національного економічного та соціального розвитку в 1982 р., і був визначений як важливою складовою державної політики в 1983 році. «Порядок денний на XXI століття» в Китаї був прийнятий у 1994 р., таким чином Китай став першою країною світу, яка сформулювала та започаткувала стратегію сталого розвитку. XIX з'їзд КПК закликав суспільство до боротьби проти забруднення довкілля. Центральний комітет КПК і Державна рада Китаю прийняли рішення «Про всебічне посилення охорони навколишнього середовища та реальну перемогу в боротьбі із забрудненням», встановивши графік, дорожню карту та порядок денний щодо запобігання та контролю за забрудненням довкілля. У 2017 р. вугілля становило 60,4% від загального споживання енергії в Китаї, що на 10,3% менше ніж у 1978 р. Частка чистих джерел енергії, включаючи природний газ, воду, ядерну енергію, вітер та електроенергію, зросла з 6,6% в 1978 р. до 20,8% у 2017 р. У період із 2013 р. по 2017 р. середня інтенсивність твердих частинок ПМ10 в 338 містах на рівні префектури та вище по всій країні знизилася на 22,7%, а середня інтенсивність

твердих частинок ПМ_{2,5} у 74 великих містах знизилася на 34,7%. У 2017 р. по всій країні дерева було посаджені на 7,36 млн га, покриття лісами становило 21,66% території, кількість природних заповідників – 2750, вони охоплювали 1,47 млн кв. км або 14,86% сухопутної території КНР [45].

Розвиток культури в Китаї перебуває під постійним контролем уряду. Державне фінансування культурних закладів щорічно зросло на 14,4% з 444 млн юанів у 1978 р. до 85,58 млрд юанів у 2017 р. У країні було встановлено національні стандарти громадського культурного обслуговування, а також впроваджуються Національні керівні стандарти для громадських культурних послуг (2015–2020 рр.). Багато громадських культурних об'єктів у країні відкрито для громадськості безкоштовно. У 2017 р. в країні було 3166 публічних бібліотек, 109 кв. м публічної бібліотечної площі на 10 000 осіб, що в 11,1 рази більше порівняно з 1978 р. Ці публічні бібліотеки містять 970 млн томів книг. У 2017 р. було зареєстровано 745 млн відвідувань бібліотек. Загальна кількість музеїв у Китаї в 2017 р. становила 4721, що в 12,5 рази більше порівняно з 1978 р. У 2017 р. вони містили 36,62 млн експонатів і прийняли 970 млн відвідувачів.

Рівний доступ до публічних культурних послуг є важливою метою культурної стратегії Китаю. Станом на кінець 2017 р. в селах та громадах Китаю було створено 44 521 культурних центрів та 340 566 комплексних центрів культурного обслуговування. Цифрові культурні послуги – це нововведення у наданні публічних культурних послуг. У 2017 р. в публічних бібліотеках було понад 1 млрд електронних книг, 221 000 комп'ютерів та 144 300 електронних зчитувачів. У 2017 р. загальна мережа мовлення охопила 99,81% населення, а 99,07% мали доступ до телебачення. Бази даних культурних інформаційних ресурсів проєктів обміну та проєкт просування цифрової бібліотеки становили 700 терабайт. З метою популяризації науки, а також покращення розуміння та оцінювання громадськістю науки та культури в Китаї були розроблені Національна схема з наукової грамотності (2006–2010–2020 рр.) та система оцінки наукової грамотності громадян.

Інформаційне забезпечення протягом останніх років стало невід'ємною частиною китайського суспільства. Уряд країни підтримує розвиток друкарської справи, друкування газет, книжок

та інших друкованих джерел. Використання мобільних телефонів та Інтернету також вважається перспективною справою щодо інформаційного забезпечення, зростання обізнаності та навіть освіченості громадян. У 2017 р. в Китаї було опубліковано загалом 36,8 млрд примірників газет, 2,6 млрд періодичних видань та 9 млрд примірників книг [46]. Станом на кінець вересня 2018 року протяжність оптичного кабелю по всій країні становила 41,31 млн км; у сільській місцевості нараховувалось 110,65 млн користувачів широкосмугового зв'язку та 1,29 млрд користувачів мобільних широкосмугових мереж. Проникнення мобільних телефонів становило 111,3 на 100 осіб. На кінець червня 2018 року у країні налічувалося 802 млн користувачів Інтернету, із яких 788 млн отримували доступ до Інтернету через мобільні телефони. Використання Інтернету становило 57,7% по всій країні та 36,5% у сільській місцевості.

Представлений історичний опис розвитку КНР з початку її утворення, з акцентом на останні 40 років, дає можливість зрозуміти масштаб реформ, що впроваджуються в Китаї, їх зміст та вплив на життя китайців. Здобутки Китаю в соціально-економічному та культурному розвитку країни є вражаючими як за обсягом, так і за якістю. Однак в першу чергу варто зазначити мудрість керівництва Китаю, яке вчасно змогло оцінити результати розвитку країни протягом перших 30 років, які супроводжувались різними експериментами і не принесли очікуваних результатів, а також прийти до висновку щодо безперспективності обраного шляху розвитку. Вражаючі темпи розвитку сусідньої Японії примусили лідерів Китаю замислитись над стратегію розвитку країни, та перейти до пошуку нових методів господарювання та нової моделі економічного розвитку. Усвідомлюючи необхідність зміни курсу розвитку країни тодішні керівники КНР не мали чіткого уявлення про те, яким шляхом вести країну, проте вони вірно визначили основоположний принцип майбутнього розвитку, а саме – «практика є критерієм істини». Вони переконались, що жодні ідеологічні настанови та політичні гасла, не можуть бути критеріями оцінки розвитку країни. Оцінкою розвитку країни мають бути практичні результати розвитку, зокрема такі: рівень економічного зростання, умови та якість життя населення країни та ін.

Задля практичного втілення основоположного принципу розвитку в Китаї було розгорнуто активність з «ідеологічного розкріпачення» та посилення ролі освіти та науки в розвитку країни. Керівництво Китаю не тільки підтримувало розвиток освітнього та наукового рівня населення країни, воно само активно вивчало досвід розвитку інших країн та вживало активних заходів щодо його переймання. В результаті ефективної політики підтримки науки та освіти, Китай став світовим лідером з розвитку наукової активності. Це дозволило країні перейти від екстенсивних методів розвитку до наукових, що вплинуло на якість економічного росту, раціоналізацію структури економіки та її ефективність.

Основною ціллю економічної політики було визначено розвиток продуктивних сил. Без розвитку продуктивних сил, не може бути і мови про загальний соціально-економічний та суспільний розвиток в цілому. Фактично розвиток продуктивних сил країни став новою філософією соціально-економічних перетворень в Китаї, яка мала конструктивний характер, тому що критерієм її істинності мали стати якісні результати розвитку країни. Розвиток продуктивних сил в країні здійснювався через підтримку підприємництва та створення сприятливих умов для роботи підприємств. Підвищення життєдіяльності підприємств було визначено центральною ланкою реформування економічної системи в цілому, а також змістом наступних реформ. Всі наступні реформи в країні, зокрема: фінансової, банківської, податкової, власності, ціноутворення та ін., здійснювались задля створення сприятливих умов для функціонування підприємств.

На відміну від більшості країн Східної Європи, які здійснювали реформування країни швидкими темпами, що пізніше отримав назву «шокової терапії», Китай обрав модель поступового реформування економіки. Це також можна віднести до здобутків керівництва країни, оскільки це убезпечило китайське суспільство від масового звільнення працівників, проблеми безробіття, робітничих страйків та інших соціальних кризових явищ. Таким чином в країні було створено сприятливе ділове та інвестиційне середовище, і як наслідок Китай став «інвестиційною Меккою» для іноземних інвесторів.

Досягнення в економічному розвитку дали поштовх для реформування соціальної сфери китайського суспільства та створити систему соціального захисту. За часів реформ було запроваджено базову пенсійну страхову систему, систему медичного страхування, а також страхування від виробничих травм. Покращенню умов життя китайців також сприяла житлова політика держави. Проблема забезпечення житлом громадян тривалий час не вирішувалась в країні, з огляду на складне економічне становище, що утворилось в наслідок невдалих реформ в Китаї протягом 30 років після утворення КНР. З метою забезпечення громадян житлом, в країні було запроваджено систему державних субсидій, за рахунок яких громадяни могли викуповувати житло або сплачувати оренду. Китайське населення нарешті відчувло державне піклування щодо забезпечення соціальних гарантій для громадян.

Результати економічного розвитку країни, що супроводжувалися запровадженням системи соціальних гарантій та захисту населення країни, зміцнювали довіру населення країни до політики реформ та відкритості. Однак найбільшим здобутком політики реформ та відкритості є те, що за роки реформ 850 млн громадян позбулися бідності та отримала право на гідне життя. Те, що раніше здавалось неймовірним і нездійсненним, нарешті стало реальністю. Авторитет влади в суспільстві зміцнився, як і віра людей щодо успішної реалізації «китайської мрії» – побудови «всебічного середньозаможного суспільства».

Використані джерела та література:

1. Ли Ланьцин. Прорыв: Как открывались ворота страны: 30-летию начала реформ в Китае посвящается / Пер. Ли Инънань. М.: Изд-во Московского университета, 2010. 472 с.
2. Фань Ган. Реформы по нарастающей и «двухколейный переход»: осмысление опыта Китая // Проблемы Дальнего Востока. 1995. №3. С. 59–73.
3. Чан Сюэце. Новая стратегия открытости // Проблемы Дальнего Востока. М.: Прогресс, 1989. С. 3–12.
4. Ван Лолінь, Пей Чжанхун, Лу Шенлян. Иностранные инвестиции в Китае: структура, динамика и тенденции развития // Проблемы Дальнего Востока. 2001. №1. С. 85–99.

5. Денисов А. И. Реформа хозяйственной системы в КНР. М. : Экономика, 1989. 351 с.
6. Портяков В. Я. Разработка в Китае концепции «социалистического товарного хозяйства» // Проблемы Дальнего Востока. 1988. № 2. С. 39–51.
7. Ли Теин. Реформы и открытость. М.: Вече, 2010. С. 752.
8. Олійник О. М. Реформа банківської справи в КНР // Банківська справа. 1997. №2. С. 61–76.
9. Олійник О. М. Реформа податкової системи // Фінанси України. 1996. № 12 (13). С. 80–85.
10. Баранов М. Хозяйственный механизм КНР // Проблемы Дальнего Востока. 1995. № 3. С. 80–85.
11. Montagnon Peter. China launches interbank money market // Financial Times. 1996, January 6–7. P. 7.
12. Седнев В. В. Цивилизационная модель современного Китая // Цивилизационная структура современного мира. Т. 3: Цивилизация Востока в условиях глобализации. Кн. 2: Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и Африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины / Под ред. Ю. Н. Пахомова и Ю. В. Павленко. К.: Вид-во «Наукова думка». 2008. 638 с.
13. Глинкина С. П. Постсоциалистический мир: итоги трансформации / С. П. Глинкина : в 3 т. Т. 3: Азиатские модели реформирования. Возможности и вызовы для России. СПб.: Алетейя, 2018. 184 с.
14. García-Herrero Alicia, Santabàrbara Sergio Gavilá and Daniel. China's Banking Reform: an Assessment of its Evolution and Possible Impact // Banco de España, Documentos ocasionales. 2005. №0502. P. 54.
15. Михеев В. Китай: угрозы, риски, вызовы развитию. М.: Центр Карнеги, 2005. 647 с.
16. Белоглазов Г. П. Социальные проблемы современной китайской деревни // Вестник ДВО РАН. 2012. № 4. С.128–135.
17. Олійник О. М. Заходи валютної політики уряду Китаю в посткризовий період // Вісник Національного банку України. 2015. № 1. С. 63–70.
18. Рубцов Б. Б. Фондовый рынок КНР // Вестник НАУФОР. 2009. № 2. С. 34–40.
19. Лю Цзюньпин. Построение гармоничного общества в КНР и кодификация китайского гражданского законодательства // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: «Юридические науки». 2008. № 2. С. 72–75.
20. Пащенко Е. Г. Закон КНР о вещных правах // Цивилист. 2008. № 2. С. 11–16.
21. Коваль О. XVII-й Всекитайський з'їзд КПК: новий курс китайських реформ // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. ст. К., 2009. С. 34–44.
22. State Council Circular on Printing and Distributing the Overall Planning for Post-Wenchuan Earthquake Restoration and Reconstruction // Documents of the

- State Council. 2008. No. 31. URL: <https://reliefweb.int/report/china/china-state-council-circular-printing-and-distributing-overall-planning-post-wenchuan>
23. Матусова О. М. Особливості антикризової політики Китаю в умовах світової фінансової кризи // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / Наук. ред. Б. Канцелярук та ін.]. К.: КИМУ, 2012. Вип. 5. С. 222– 234.
 24. China Monetary Policy Report Quarter Four, 2009 / Monetary Policy Analysis Group of the People's Bank of China. 2010, March 16. URL: [http:// www.pbc.gov.cn/en/3688229/3688353/3688356/3706414/3706747/index.html](http://www.pbc.gov.cn/en/3688229/3688353/3688356/3706414/3706747/index.html)
 25. Slowing Growth, Rising Risks / World Economic Outlook : a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC : International Monetary Fund. 2011, September. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/World-Economic-Outlook-September-2011-Slowing-Growth-Rising-Risks-24738>
 26. Coping with High Debt and Sluggish Growth / World Economic Outlook : a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2012, October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Coping-with-High-Debt-and-Sluggish-Growth>
 27. Си Цзиньпин. О государственном управлении. Пекин : Издательство литературы на иностранных языках. 2014. 491с.
 28. Transitions and Tensions / World Economic Outlook: a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2013, October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Transitions-Tensions>
 29. Legacies, Clouds, Uncertainties / World Economic Outlook: a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC.: International Monetary Fund. 2014, October. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/>
 30. Uneven Growth: Short-and Long Term Factors / World Economic Outlook: a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2015, April. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Uneven-Growth-Short-and-Long-Term-Factors>
 31. Ло Цзе. Ключевой шаг для АБИИ // Китай. 2015, август. № 8(118). С. 24–25.
 32. Цзун Хе. Женьминьби включен в валютную корзину СПЗ // Китай. 2016, январь. –№ 1(123). С. 39–41.
 33. Си Цзиньпин. О государственном управлении. Пекин : Изд-во литературы на иностранных языках. 2017. 802 с.
 34. Investing in High-quality Growth. China Economic Update / World Bank. Report – №126710-CN. 2018, May. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29912/126710-WP-PUBLIC-CEU-May-2018-EN-002.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
 35. Ду Вей. «Поїзд «Китай» йде по шляху соціалізму до нової станції» // Україна – Китай. 2017, грудень. № 4(10). С. 7–11.
 36. Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers / World Economic

- Outlook : a Survey by the Staff of the International Monetary Fund. Washington, DC: International Monetary Fund. 2019, October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/21/World-Economic-Outlook-October-2019-Global-Manufacturing-Downturn-Rising-Trade-Barriers-48513>
37. Zhang Yurong. Providing a Happier Life for Chinese people // China Today. 2019, September. Vol. 68, №9. P. 22–27.
 38. Новоселова Л. Жилищный вопрос в Китае: проблемы и решения // Азия и Африка сегодня. 2019. №1. С. 46–53.
 39. Garnaut Ross, Song Ligang, Fang Cai. China's 40 years of reform and development: 1978-2018 // China Update. Book Series ANU Press, The Australian National University, Acton ACT 2601, Australia. 2018. 709 p.
 40. Лу Си. Фундаментальные исследования – основа инноваций // Китай. 2018. № 3(4). С. 24–25.
 41. Bouraima Mouhamed Bayane, Qiu Yanju. Transport Infrastructure Development in China // Journal of Sustainable Development of Transport and Logistics. №2(1). 2017. P. 29–39.
 42. China' Health System Reforms: Review of the 10 years of Progress / Peking University China Center for Health Development Studies. London: BMJ Publishing Group Ltd. 2019, June. 36 p.
 43. 年度人力资源和社会保障事业发展统计公报 [Людські ресурси та соціальне забезпечення. Статистичний бюлетень розвитку кар'єри, 2018] / 中华人民共和国人力资源和社会保障部 [Міністерство людських ресурсів та соціального забезпечення Китайської Народної Республіки]. URL: <http://www.mohrss.gov.cn/SYrlzyhshbzb/dongtaixinwen/buneyaowen/201906/P020190610566694719241.pdf>
 44. Liu Fuxing. Leapfrog Progress in China's Education // China Today. 2019, June. Vol. 68. № 6. P. 54–27.
 45. Hanson Arthur. Ecological Civilization in the People's Republic of China: Values, Action, and Future Needs' ADB East Asia // Working Paper Series. 2019, December. No. 21.
 46. Qidong Yun. China's Publishing Industry: From Mao to the Market. Oxford.: Chandos Publishing; 1st Edition. 2018. 320 p. URL: <https://www.amazon.com/Chinas-Publishing-Industry-Mao-Market/dp/0081009194>